

IV. ÉV

1919.

1. SZÁM

A SZENT ISTVÁN
AKADÉMIA
ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1919.

Ára 3 kor. 20 fillér.

TARTALOM

I. Ülési előadások s felolvasások.

Lapszám

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból.

Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás. Székely István osztályelnöknek 1919. évi január hó 17-én tartott felolvasása	1
--	---

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.

Magyartalanságok. Kivonat Sziklay János r. tagnak 1919. évi február hó 7-én tartott felolvasásából.... ..	11
A Döbrentei kódex mint Halábori Bertalan pap írása. Kivonat Vargha Damján osztálytitkárnak 1918. évi október hó 4-én tartott felolvasásából	20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.

A régi Széchényi-lánchid anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagnak 1919. évi február 14-én tartott székfoglaló értekezése	47
--	----

II. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:

Az I. osztálynak első felolvasó ülése 1919. évi január hó 17-én	61
A II. osztály 1919. évi január hó 24-re megállapított ülésének elmaradása	61
A III. osztálynak első felolvasó ülése 1919. évi február hó 7-én	61
A IV. osztálynak első felolvasó ülése 1919. évi február hó 14-én	61
Első együttes-ülés 1919. évi február hó 21-én	61

III. Halálozások 64

A borítékon: A Szent István Akadémia kiadványai és a Szent-István-Társulat megszűnt Tudományos és Irodalmi Osztályának még kapható kiadványai.

A Szent István Akadémia Értesítője évenként négyszer, és pedig március, május, november és január hónapban jelennek meg.

A következő számok 1919. évi május, november és 1920. évi január 1. és 15. közötti időben jelennek meg.

Előfizetési ára 4 korona. Tanintézetek és könyvtárak a Szent István Akadémia kiadványait 25% árengedménnyel rendelhetik meg.

Díjtalanul kapják a Szent István Akadémia tagjai, továbbá mindazok, akik a Szent István Akadémia céljaira legalább 1000 koronát adományoznak, valamint a tudományos és közművelődési intézetek és egyesületek.

A HITTUDOMÁNY-, BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás.

Székely István osztályelnöknek 1919. évi január 17-én tartott felolvasása.

Nemcsak vallási, hanem történelmi és időszámítási szempontból is felette fontos és érdekes kérdés az: mikor született Jézus? Csaknem minden újévvvel kapcsolatban felvetődik a kérdés, hányadik évbe is lépünk a valóságban, s helyes-e a keresztény időszámítás.

Krisztus születésének éve történelmi kérdés, melyet nem szabad a kronologiai speculatiók és föltevések terére átvinni. A fő és tulajdonképeni források e kérdésben az evangéliumok, úgyszintén az evangéliumi adatokat megvilágító egykoru zsidó és pogány történelmi források. Másodsorban tekintetbe jönnek az ókeresztény irodalom tanúságai. Az evangéliumoktól független, közvetlen profán adataink nincsenek.

Az evangéliumok Jézus születése évének meghatározásához a következő adatokkal szolgálnak.

Jézus született:

- a) Heródes király napjaiban;
- b) az Augustus császártól elrendelt általános összeírás alatt;
- c) a Quirinius szyriai helytartó által végrehajtott (első) összeírás alkalmával.

I. Herodes halálának éve.

Ennek meghatározására három adatunk van.

1. *Heródes uralkodásának kezdete és tartama.* Josephus Flavius szerint Heródes a római senatustól a zsidók királyává neveztetett ki a 184. Olympias (710—714. U. C.) idejében, Domitius Calvinus és Asinius Pollio consulsága alatt, ami Róma építése után 714. évnek felel meg. De országát csak a harmadik évben, U. C. 717-ben foglalta el. Uralkodott pedig kinevezése után 37, az ország tényleges birtokbavétele után 34 évig. Tehát $714 + 37 = 750/1$, $717 + 34 = 750/1$. Mivel a régiek, kivált a zsidók a királyok éveit

rendesen a megelőző újévre való visszadatálással számítják, a halál éve 750. és 751. nisan hava közé esik.

2. A Heródes halálát megelőző holdfogyatkozás.

Josephus Fl. szerint Heródes hosszas betegsége alatt Palesztinában látható holdfogyatkozás volt. Azután Heródes súlyos betegsége rossz fordulatot vett; orvosokat hitt, kik Kallirrhoe fürdőbe küldték, hol olajfürdőt vett, melytől majdnem meghalt. Elkéseredve visszatért Jerichóba, bezáratta a nép előkelő embereit a hippodromba, meghagyván Salome nevű nővérének, hogy halála után azokat ölesse le, nehogy halála az országnak örömnapja legyen. A király kintjai növekednek, mire öngyilkossági kísérletet tesz. Összeesküvő fiát, Antipatert kivégezteti. Majd végrendeletet csinál s meghal. Fényes temetés; hétnapos gyász, halotti tor, az új fejedelmet ünneplik a templomban, az írástudók hivei lázonganak. Eközben elérkezik a husvét. Heródes tehát nem sokkal husvét előtt halt meg.

Heródes betegsége alatt, mint mondtuk, Palesztinában látható holdfogyatkozás volt. Kérdés, mikor volt ilyen holdfogyatkozás a tekintetbe jöhető években, és pedig a husvétot megelőző hónapokban. Ilyen kettő volt: U. C. 750. március 12/13-án és 753. január 9/10-én. Mivel a 753. év minden más adat szerint már Heródes halála utánra esett, azért Josephus csak az előbbiről, a 750. évi holdfogyatkozásról beszélhet. Ebben az évben ápril 11-én volt a husvétit holdtölte, tehát a zsidó husvét ápril 12/13-án. Voltak azonban, kik a 753. évi holdfogyatkozáshoz ragaszkodtak azért, mert 750. március 12. és ápril 12. közt nincs elég idő mindazon események számára, melyeket Josephus a holdfogyatkozás és a Heródes halálát követő husvét közt elbeszél. Azonban lehet, hogy Josephus itten előbb történt vagy megkezdődött eseményeket is beszúr utólagosan a tárgyi összefüggésnél fogva; másrészt pedig az elbeszélte események természete sem olyan, hogy azok egy hónap alatt végbe nem mehettek volna.

Biztosra vehetjük tehát, hogy Heródes a 750. március 12-iki holdfogyatkozás után pár héttel, körülbelül ápril elején halt meg.

3. Heródes fiai uralkodásának ideje.

Heródes országát három fia örökölte: Archelaus Judeát, Antipas Galileát és Pereát, Fülöp a Szyria felé eső tartományokat. Mind a három fiú uralkodásának végét és tartamát meg tudjuk határozni, amiből ki lehet számítani trónralépésüknek vagyis atyjuk halálának évét. Archelaust letették U. C. 759-ben, uralkodása 9. évében; 759—9 = 750. Fülöp meghalt 37 évi uralkodás után 787-ben; 787—37 =

750. Heródes harmadik fiát Antipast Caligula császár letette és Lyonba száműzte. Ez 792-ben vagy 793-ban történt; de az időpont megállapítása rendkívül nehéz és bonyolult dolog, úgy hogy annak részletezésébe itt nem bocsátkozhatunk. Hogy meddig uralkodott Antipas, azt a numismatika dönti el. Antipasnak sok datált pénze maradt fenn az európai gyűjteményekben. Uralkodásának 43. évéből körülbelül kilencnek létét sikerült megállapítanom; ezek [közt van a híres nummus Rigordianus, melyről a XVII. és XVIII. században nagy viták voltak. Sőt a XVIII. században felmerült három más pénz, Antipas uralkodásának 44. évéből, huszonöt év előtt pedig egy Antipas-pénz e fejedelem uralkodásának 45. évéből. De az előbbieké léte és hitelessége kétséges, az utóbbié pedig több mint kétséges.

Annyi tehát bizonyos, hogy Antipas U. C. 792- vagy 793-ban tétetett le. Legalább 43, de talán 44 évig uralkodott. Az uralkodási éveket a letétel évéből kivonva, kitűnik, hogy Antipas 750-ben lépett trónra, tehát ebben az évben halt meg Heródes.

Szóval az összes adatok 750-re vezetnek, mint Heródes halálának évére. Ennél később Heródes meg nem halhatott. Inkább lehetne halálát egy évvel korábbra tenni.

II. Az Augustus-féle összeírás.

Szt. Lukács evangelista szerint «történt pedig ama napokban, rendelet méne ki Augustus császártól, hogy összeírassék az egész föld kereké» vagyis a római birodalom. Az a kérdés, lehetett-e és volt-e ilyen rendelet és ha igen, mikor. Strauss D. óta sokan tagadták, hogy Augustus alatt az egész római birodalomra, különösen a provinciákra kiterjedő összeírás, római néven census lett volna. Lukács állítólag egy későbbi szyriai tartományi censust általánosított tévedésből.

Azonban nem szabad ferdén állítani be a kérdést. Lukács nem valódi római polgárcensusról beszél, minek görög neve *τιμησις*, hanem csak összeírásról, *ἀπογραφή*, ami jelentheti ugyan a census statisztikai részét is, de jelenthet egyszerűen népszámlálást vagy kataszteri és adókivetési munkálatokat is. Azt sem mondja Lukács, hogy a rendeletet közvetlenül Krisztus születése előtt adták ki és az egész birodalomban egyszerre hajtották végre. Amiről szó van, az lehetett, sőt a birodalom roppant terjedelménél fogva nem is lehetett más, mint sok évre terjedő államrendező munka, mely Jézus születése idején már évek óta folyhatott, s melynek egyik részlete lehetett az

az összeírás, mely a szentcsaládot Bethlehembe vezette. S hogy ilyen természetű összeírások Augustus alatt a birodalomban vagy annak nagy részében tényleg voltak, azt a római történet és régiségtan minden kétségen felül helyezi, sőt abba a helyzetbe hoz, hogy ezen összeírások idejét is meg tudjuk határozni.

1. Az ancyrai emlék (*monumentum Ancyranum*), Suetonius és Dio Cassius tanuskodnak, hogy Augustus nem is egy, hanem *három censust* is rendezett, és pedig az ancyrai emlék szerint U. C. 726. 746. és 767. években. Igaz, hogy ezek a források csak a római polgárok censusáról beszélnek. Azonban a polgárok becslését rendszeren követni szokta a provinciák összeírása is. Sőt kétségtelen bizonyítékaink vannak arról, hogy Augustus több provinciában is tartott censusokat, különösen Galliában ismételve, továbbá Germaniában, Dalmátiában és máshol. Mindezt római történetirókból és feliratokból tudjuk bizonyítani. Mivel a provinciák összeírása a polgárokét rendszeren egy-két évvel követte és a provinciákban egymásután és lassan ment végbe, az ancyrai emlék második 746. évi censusát is csak a 747—48. években folytathatták a provinciákban; minélfogva igen valószínű, hogy a távoli szyriai provinciára, melyhez Palesztina tartozott, csak Heródes életének végén, 749—50-ben került a sor. S ez az idő, mikor a birodalom hosszabb békét élvezett, kiválóan alkalmas volt ilyen munkára.

2. Augustus a birodalmat, mely uralkodása kezdetén az államcsőd szélén állott, pénzügyileg is rendbehozta. E célból — mint Tacitus, Suetonius és Dio Cassius beszélnek — egy nagy hadseregstatistikát és állami költségvetést vagy számadást készített, amit Suetonius *rationarium* vagy *breviarium imperii*-nek nevez, melyet harmincöt évig folytatott és tökéletesített s végrendeletéhez mellékelve is hátrahagyott. Ez a munka feltüntette a közvagyont, a fegyverben álló polgárok és szövetségesek számát, a tartományokat és adókat, az állami szükségleteket és kiadásokat. Világos, hogy ilyen munkát ismételt sőt állandó összeírások nélkül készíteni nem lehetett.

3. Augustus alatt nagyszabású *földrajzi munkálatok* is történtek, katonai és kormányzati célból, a provinciákban, az egész birodalomban vagy annak nagy részében. Agrippának, Augustus vejének és barátjának vezetése alatt földrajzi mérések és feljegyzések készültek, melyek alapján összeállították az óvilág térképét. Ennek nagyméretű rajzát Augustus kevéssel a 747. év után, tehát Krisztus születése körül, egy e célra épített római oszlopcsarnokban márványba vésette. Azonkívül Agrippa *Commentarii* című munkájá-

ban a birodalom földrajzi méreteit és statisztikai adatait is összeírta, melyet azután Augustus folytatott. Az Agrippa-féle világ-térkép és földrajzi mű volt alapja, forrása és mintája az óvilág minden későbbi térképének és földrajzának egész a középkorig. Az Augustus alatti földmérésekről, kataszteri és telekkönyvi munkálatokról tanuskodnak a római földmérők (gromatici) iratai, melyek bár erősen megrontott és átdolgozott szövegekben, az első keresztény századokban közkezen forogtak és számos terjedelmes töredékben mai napig fenmaradtak. Ezek közül egyik legrégebb és legterjedelmesebb a Frontinusnak tulajdonított *Liber coloniarum*. Alkalmassint az Augustus alatti földrajzi munkálatokon alapszik az *Ethicus* neve alatt fenmaradt *Cosmographia* című s valószínűleg az V. századból származó latin földrajzi munka is. Mindezen földrajzi és kataszteri munkálatok, melyek kevéssel Krisztus születése előtt vagy akörül mentek végbe s a provinciákra is kiterjedtek, kétségkívül általános összeírásokat tételeznek fel, tehát közvetve az Augustus-féle censusról is tanuskodnak. De a régi keresztény írók — Justinus, Tertullian, Orosius, Cassiodorus, Suidas stb. — közvetlenül és világosan is tanuskodnak az Augustus alatt és éppen Krisztus születése idején tartott összeírásról Palesztinában. S ezek nem támaszkodhatnak teljesen Lukács evangéliumára, mint Mommсен, Schürer és mások állítják, mert oly részleteket közölnek, melyek Lukácsnál hiányzanak.

Feltűnő azonban, hogy a rómiak *Heródes országában*, aki bár a rómaiak szövetségese, de belügyekben független király volt, ilyen összeírást rendezhettek. Ámde a rómaiak nem sokat adtak a függő fejedelmek jogaira. Heródes a senatustól kapta a királyságot, alattvalói a császárnak is hűségesköt tettek, alá volt vetve a szyriai helytartónak, talán adót is fizetett a rómaiaknak, seregével köteles volt azokat támogatni, arany- és ezüstpénzt nem verethetett, szövetséget nem köthetett, önállóan hadat nem viselhetett, családja tagjai felett a császár ítélkezett, végrendelete császári megerősítésre szorult stb. Különben az is lehet, hogy az összeírást római vezetés alatt maga Heródes és az ő közegei hajtották végre. Erre mutat az is, hogy az összeírás zsidó szokás szerint a családok ősi fészében történt.

III. A Quirinius-féle összeírás.

Az Augustus-féle összeírásról, mely alatt Jézus született, Lukács ezt mondja: «ez az összeírás mint első történt, mikor Quirinius Szzyriát kormányozta». A hely tehát feltételezi, hogy Quirinius

alatt még egy összeírás volt Szyriában. S csakugyan Josephus Flavius tanuskodik, hogy Quirinius egy évtizeddel Jézus születése után, U. C. 759-ben, Archelaus letétele után ment Szyriába helytartónak s Judeában, melyet akkor olvasztottak be teljesen a szyr provinciába, censust rendezett. Ebből sokan azt következtették, hogy Lukács tévedésből tette a 759. évi censust Jézus születése idejére, hogy ily módon a szent családot a születés idejére Bethlehembe utaztassa. E föltevés mellett azonkívül, hogy Lukács szavahihetősége meginogna, a Quirinius-féle adat minden chronologiai értékét elvesztené.

A régi magyarázók e nehézséget különféle exegetikai fogásokkal akarták megoldani. Némelyek feltételezik, hogy Lukács szövege meg van romolva; de ezt semmiféle szövegemlék nem igazolja. Sokan a helyet úgy fordították: ez az összeírás előbbi volt annál, mely Quirinius alatt történt; vagy pedig ez az összeírás végrehajtatott, befejeztetett Quirinius alatt. Ez a fordítás nem éppen lehetetlen, de erőltetett. Mások szerint Josephus tévedett; de ez alig lehetséges. Igen tekintélyes bibliamagyarázók és időszámítók úgy értelmezték a helyet, hogy Quirinius a Jézus születésével összefüggő számlálást nem mint szyriai helytartó eszközölte, ami csak később lett, hanem mint a rendes helytartó mellett működő s a census vezetésével megbízott császári biztos, legatus ad census accipiendos. Valóban a censust sokszor ilyen rendkívüli császári biztosok hajtották végre, így pl. éppen Augustus alatt Drusus és Germanicus Galliában, s azért ez a magyarázat római államjogi szempontból teljesen megállja a helyét. De ellene szól az, hogy Lukács szerint Quirinius mikor az összeírást tartotta, Szyria legatusa volt, amit alig lehet máskép, mint rendes helytartóról (legatus Augusti pro praetore) érteni. Azonban lehet, hogy ez csak kevésbé pontos kifejezés, mely Szyriában működő s egyúttal a censussal megbízott hadvezért jelent.

Legtermészetesebb értelme azonban Lukács szavainak az, hogy a kérdéses összeírás Heródes életében, Quirinius szyriai helytartósága alatt történt, vagy pedig hogy ez volt az első összeírás Quirinius alatt. Mindkét értelem feltételezi, hogy *Quirinius kétszer volt szyriai helytartó*: először Krisztus születése körül, másodszor 759-ben. Ezt a magyarázatot úgy a szyriai provincia története, mint a római történetírók és feliratok adatainak összevetése igazolja s egyúttal Quirinius első szyriai helytartóságának idejével együtt Krisztus születési évét is közelebbről meghatározza.

A római történetírók, feliratok és pénzek tanuságából meglehetősen pontosan össze tudjuk állítani a szyriai provincia történetét Augustus

alatt. A Krisztus születése körüli időben 745—748-ig helytartó volt Sentius Saturninus, 748—750-ig Quintilius Varus. Később 753—757-ig keleten működött a helytartókét felülmuló rendkívüli felhatalmazással Augustus unokája Cajus Caesar, akinek tanácsadói (rectorai) voltak Marcus Lollius, majd Quirinius s azután Marcius Censorinus. 757—58-ban szyriai helytartó volt Volusius Saturninus, 759-től talán 764-ig Quirinius, aki működése kezdetén a Josephus-féle censust tartotta. A sorozat tehát teljes volna, ha 750. és 753. közt hézag nem volna. Az, hogy ezen idő alatt is a megelőző Varus maradt helytartó, igen valószínűtlen; egyrészt azért, mert Varus további helytartóságának sem a régi íróknál sem a fenmaradt pénzekben semmi nyoma, másrészt mert Augustusnak elve volt, hogy a helytartókat rendszerint csak három évig, de öt évnél tovább semmi esetre sem hagyta hivatalban. Már pedig ha Varus 753-ig Szyriában maradt volna, hivataloskodása túlment volna az ötödik éven is. Ehhez járul, hogy erős érvek szólnak amellett, hogy Quirinius kétszer volt szyriai helytartó. Egyik helytartósága Josephus szerint 759-re esik, másik helytartóságát pedig máshová mint 750. és 753. közé beszúrni nem lehet. A kérdés sarkpontja tehát az, volt-e Quirinius kétszer szyriai helytartó. S valóban határozott adatok vannak mellett, hogy Quirinius már a Josephusnál említett 759. évi helytartósága és censusa előtt Szyriában hatalmat gyakorolt, valószínűleg helytartó volt, sőt összeírást is tartott.

1. *Tacitus* írja Quiriniusról, hogy Augustus alatt consul volt, azután legyőzte Ciliciában a homonádi népet, azért triumphált, majd Cajus Caesar rectora volt Armeniában. Cilicia e korban, mint máshonnan tudjuk, a szyr provinciához tartozott, tehát Quirinius a homonadi népet csak mint szyriai helytartó verhetette le. Mivel *Tacitus* elbeszélésében időrend van, a homonadi hadjárat Quirinius consulsága és Cajus Caesar melletti szereplése közé esett. Quirinius 742-ben volt consul, s így a *lex Pompeja* és Augustus elve szerint öt éven belül vagyis 747. előtt provinciát nem kaphatott. Cajus Caesar rectora pedig az armeniai hadjárat idején, vagyis 756-ban volt. Azonban 747. és 750. közt szyriai helytartók kétségkívül Saturninus és Varus voltak, 753-tól fogva pedig e provinciát maga az ott hadakozó Cajus Caesar és első rectora M. Lollius kormányozták. *Tacitus*ból azt is tudjuk, hogy Quirinius a Rhodusban lakó Tiberiust 748. és 753. közt meglátogatta, tehát akkor keleten tartózkodott. Mindezek egybevetéséből következik, hogy Quiriniusnak már 750. és 753. közt szyriai helytartónak kellett lenni. Megerősíti ezt az, hogy a fiatal C. Caesar mellett tapasztalt és az

ázsiai viszonyokkal ismerős tanácsadóra volt szükség, miből következik, hogy Quiriniusnak ezen a vidéken már 756. előtt is működnie kellett.

2. Igen fontos és csaknem döntő bizonyítékul szolgál Quirinius első szyriai helytartósága mellett egy *sirkőtábla*, melyet 1764-ben találtak *Tivoli* mellett és most a laterani muzeumban őriznek. A tábla csonka felirata, melyet legtökéletesebben Mommsen egészített ki, hadvezérről beszél, ki Augustus uralkodása alatt valamit vagy valakit meghódított, ezért hálaadó áldozatokkal és diadaljelvényekkel tisztelték meg, ázsiai proconsul is volt s másodszer kapta meg Szýriát. A feliratot ugyan némelyek megpróbálták Agrippára vagy Saturninusra magyarázni; de ma már legtöbbször Quiriniusra vonatkoztatják azt. Elég jól ismerjük az Augustus korabeli szýriai helytartókat, de ezek közül a tivolii felirat másra mint Quiriniusra rá nem illik.

3. Azonkívül egyenesen megerősíti Quirinius első összeírását az *apameai censusról* szóló felirat. Ez valami Aemilius Secundusnak siremléke, melyet a XVII. században találtak Velencében, hová a szýriai Berytusból került. Az emléken Aemilius Secundus beszél, hogy ő Augustus hadseregében Quirinius szýriai legatus alatt különféle tisztségeket viselt, többi közt Quirinius megbízásából a szýriai Apamea városában censust tartott. Sokan azt vélik, hogy itt a Josephusnál említett 759. évi Quirinius-féle censusról van szó. De egyéb okok mellett, melyeket itt nem részletezhetünk, ennek ellene bizonyít az, hogy a 759. évi census Judea beolvasztásával állott kapcsolatban; miértis Szýriára aligha terjedt ki. Valószínű tehát, hogy itt a Jézus születésének idejére eső birodalmi census egyik epizódjáról, tehát az első Quirinius-censusról van szó.

Van azonban itt egy nagy nehézség. Heródes mint láttuk, meghalt 750. ápril elején. Ámde bizonyos, hogy Heródes halála idején, sőt azután is legalább egy pár hónapig még *Varus volt szýriai helytartó*. Bizonyítja ezt egy Varus-pénz az actiumi aera 27. évéből, vagyis 749/50-ból. De ez nem döntő érv, mert a pénzt még 749. végén, sőt kevéssel Varus távozása után is verhették a régi nyomóval. Sokkal súlyosabb érv az, hogy Josephus és Tacitus szerint Varus még egy-két hónappal Heródes halála után is Palesztinában szerepel és ott zavargásokat ver le. Ennélfogva Quirinius első helytartósága sem eshetett össze Heródes uralkodásával és Jézus születésével, illetőleg az akkor végzett összeírással. Azonban ez az összeírás, mely Palesztinában első volt, hosszabb ideig tartott; Varus alatt kezdődött, de csak Quirinius alatt fejeződött be s azért

az utóbbiról nevezték el. Lukács maga is szyriai ember volt, kevéssel ezen összeírás után született s annyi bizonyosságát adja szavaihatóságának, hogy ebben a pontban sem tévedhetett.

Foglaljuk össze az elmondottakat. Jézus született Heródes életében, ki meghalt 750. ápril elején. Született az Augustus második polgárcensúására, tehát 746-ra következő provinciális összeírások idején, a 747. után következő években. Született Quirinius első helytartósága alatt, ami 750-ben kezdődött; vagy helyesebben szólva született a Quirinius alatt végződő, de még Heródes életében megkezdett első judeai összeírás idején. Mindezen adatok 750. elejére vagy 749. végére vezetnek, mint Jézus születésének idejére.

Megpróbálták azonkívül a napkeleti bölcsek csillagából, melyet Kepler és mások a bolygók nagy találkozásának tartottak, továbbá Jézus halála évéből és más evangéliumi adatokból a születés évét meghatározni; de ezen és más hasonló kísérletek biztos és pontos eredményhez nem vezettek.

Az *ókeresztény írók* Jézus születését rendszeren Augustus uralkodásának 41. vagy 42. évére teszik (első consulságától számítva), ami U. C. 751. és 752. évnek felel meg. *Dionysius Exiguus* apát, ki a VI. században a Krisztus születésétől vagy inkább megtestesülésétől számított mai keresztény aerát bevezette, Krisztus születését U. C. 753-ra vagy 754-re tette, mindenesetre 754-et vette Kr. u. 1. évnek. Azonban úgy látszik, hogy az ókeresztény íróknak e kérdésben nem álltak rendelkezésére sem hiteles feljegyzések, sem a kortársaktól származó hagyomány, hanem számításaik pusztán combinatiókon alapultak. Még az általunk ismert történeti adatokat sem használják fel. A Rómában őrzött censusjegyzékek, melyekre némelyek közülök hivatkoznak, nem valószínű, hogy léteztek, illetőleg hogy Jézusra vonatkozó személyi adatokat tartalmaztak. A 751. és 752. évi datálás valószínűleg úgy eredt, hogy Tiberius 15. évéből (⇒ U. C. 781/2), amikor Ker. János és Jézus felléptek, egyszerűen levontak Jézus életkorára harminc évet. De a számítás már azért is megbízhatatlan, mert az evangélium szerint Jézus mikor fellépett, nem harminc, hanem *mintegy* harminc éves volt. Hasonlóképen eredhetett Dionysius számítása; csak hogy ő Jézust harmincadik évében lépőnek, vagyis huszonkilenc évesnek gondolta és tekintetbe vette a Jézus és János közti korkülönbséget is, azért Jézus fellépését valamivel későbbre tette. De az is lehet, hogy Dionysius az 532 éves husvétcyklus vezette időszámításának kiinduló pontjához, vagyis epochájához. A régiek, miként Krisztus fogantatását úgy halálát is, különféle mystikus okokból március 25-re tették. Dionysius tehát a

husvétcyklusban olyan évet keresett, melyben a husvét március 25-re esett. Ilyen volt Kr. u. 31. = U. C. 784. Ebből levonta Krisztus életének 30 évét s eljutott a 754. vagy 753. évhez. Ezt az időpontot annál szívesebben ragadta meg, mert 753. volt a holdkör első éve és Dionysius husvétcyklusának kezdete is.

Ami *Jézus születésének napját* illeti, erről sem volt az őskereszténységben megbizható hagyomány. Régente keleten úgylátszik január 6-ára tették azt; a nyugati egyház azonban december 25-ére. A IV. század végétől, Aranyosz. sz. János korától a nyugati számítás keleten is elterjedt. Lehet azonban, hogy a karácsonyt csak azért tették éppen december 25-re, mert a régi népek, többi közt a rómaiak is, akkor ünnepelték a napisten újjászületését (natales solis invicti), amit a keresztények mystikus összeköttetésbe hoztak Krisztus születésével.

Végezetül hasonlitsuk össze a Dionysius-féle keresztény aerát más időszámításokkal és korszakokkal.

<i>Kr. u. 1. év</i> (annus 1. ab incarnatione Domini; annus 1. aerae vulgaris)	$\left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{Róma építése után (U. C.) 754. Varro szerint.} \\ \text{Olymp. 194/4—195/1.} \\ \text{Seleucidák 312/3.} \\ \text{Julius-féle (aera Juliana) 46.} \\ \text{Actiumi aera 31/2.} \\ \text{Coss. Cajo Caesare et L. Aemilio Paulo.} \\ \text{Napkör (cyculus solaris) 10.} \\ \text{Holdkör (cyculus lunaris) 2.} \\ \text{Római adókör (indictio) 4.} \\ \text{Julianus korszak (periodus Juliana) 4714.} \\ \text{Zsidó világaera 3761/2.} \\ \text{Ókeresztény világaerák kb. 5500. vagy 5200. évével.} \end{array}} \right\} =$	Róma építése után (U. C.) 754. Varro szerint.
		Olymp. 194/4—195/1.
		Seleucidák 312/3.
		Julius-féle (aera Juliana) 46.
		Actiumi aera 31/2.
		Coss. Cajo Caesare et L. Aemilio Paulo.
		Napkör (cyculus solaris) 10.
		Holdkör (cyculus lunaris) 2.
		Római adókör (indictio) 4.
		Julianus korszak (periodus Juliana) 4714.
Zsidó világaera 3761/2.		
Ókeresztény világaerák kb. 5500. vagy 5200. évével.		

Kr. e. 1. év = U. C. 753., = per. Jul. 4713. (szökőév). Ez a történetírók Kr. e. évszámítása, mert a csillagászok Krisztus születése évét 0 évnak veszik s onnan számítják tovább a Krisztus előtti éveket, miértis ezek száma náluk eggyel kisebb, mint a történetíróknál.

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Magyartalanságok.

Kivonat *Sziklay János* r. tag 1919. febr. 7-én tartott felolvasásából.

A magyar irodalmi és köznyelv megtisztítására jótékonyan hatott az a harc, amelyet az 1872-ben alapított Magyar Nyelvőr körül csoportosult orthologusok indítottak. A Szarvas Gábor lelkesedésével és szívósságával megacélozott purifikátor-tábor gyorsan megnövekedett és diadalt aratott. A Magyar Nyelvőr a tudományos nyelvkutatás mellett elsőrendű feladattá tűzte ki, hogy ott, ahol «az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket természet», a nyelv tisztaságának előmozdításáért fog küzdeni. Hogy küzdelme sikerrel járt, annak főtenyezője volt az, hogy a harcot kivitte az életbe. Átvitte a katedrára, a napi és a szaksajtóba. A napi sajtó nagyobb része ugyan nehezen barátkozott meg azzal, főleg megszokott kényelmessége miatt, hogy visszatérjen a tulzásba vitt neologiótól össze-vissza kuszált útvesztőből a nyelvújítás igazi helyes útjára; de voltak lapok, így a *Hon*, amelyek mindjárt kezdetben hű szövetségesei lettek Szarvas Gábor iskolájának. A szakirodalomban, főképen a természetrajzi irodalomban a helytelen és erőszakosan csinált szavak és idegenszerű kifejezések kigyomlálásában Szily Kálmánnak volt főérdeme. Mert ha a napi sajtó és a közélet hemzsegett a korcs szavaktól meg idegenszerűségektől: a természettudományi, jogi és katonai, különösen az orvosi nyelv valóságos szörnyűség volt minden ép fülnek. A természetrajz és a kémia nyelve a középiskola útján megrontotta egész nemzedék nyelvérzékét, sőt megzavarta a sajtó útján már a helyes nyelvhasználat ősforrását, a nép nyelvét is.

A rövid történeti visszapillantás mellett eltérnék tulajdonképeni tárgyamtól, ha ki akarnék terjeszkedni arra az eléggé megvitatott kérdésre, hogy mennyiben volt jogos és helyes és mennyiben került téves utakra a neologia. Az orthologusok is beleestek szigorú következetességüknél fogva a szertelenségekbe. Ezeket azután a közélet és az irodalom bizonyos kompromisszummal egyen-

lítette ki. Az orthologusok nagy érdeme, hogy a fölösleges helytelen képzéseket jó magyaros kifejezésekkel pótolták, a nyelvújítás terén az írókat és a közönséget óvatosságra szoktatták, a szakszerű nyelvészet tekintélyét a közönséggel szemben is megállapították, az idegenszerűségek egész légióját kiirtották.

A két irány helyes egyeztetésének szószólója lett a Magyar Nyelvtudományi Társaság organuma, *A Magyar Nyelv*. Ennek programjában 1905-ben Szily Kálmán kijelentette: «Nem akarjuk felforgatni az irodalmi nyelv kertjét s nem fogjuk elátkozni a nyelvújítást, mivel egy-két fát, egy-két bokrot nem a kellő helyre ültett. Sok közülök életben maradt, mély gyökereket vert s annyira elterebélyesedett, hogy őket most már kitépni, kidobni akarni nemcsak hiába való erőlködés, hanem valóságos bűn is lenne. De ügyelni fogunk a kert tisztaságára.»

A Magyar Nyelv igyekezett is azóta becsületesen megfelelni ennek a feladatnak. Csakhogy hatása szűk körre szorul. Nem viszi ki a küzdelmet az életbe, mint azt a hetvenes és nyolcvanas években az orthologusok tábora tette. Viszont az is igaz, hogy egészen más napisajtóval állunk szemben. Az irodalmi kritika úgyszólván teljesen szünetel; nagyrészt üzleti konjunkturák jármába került. Ennek következtében a nyelv tisztaságával még kevesebbet törődnek. A nyelv eszköze az irodalomnak, de ma valóban csak *gyári eszköz*. Sőt bizonyos körökben, amelyekről azt hittük, hogy követői annak a szellemnek, amelyben mint nyelvészek nevelődtek, egészen nemzetközi és a hanyagságot szentesítő tudálékos felfogással már azt is bizonyítani igyekeznek, hogy *nyelvérvék voltaképen nincs! Ezt tagadom*. A nyelvérvék ép úgy megvan, mint a művészi érzék. A formákat meg lehet tanulni, de az érzéknek vele kell születnie az emberrel. Az érzék azonban primitív, ösztönszerűleg működik, nincs tudatában értékének; tehát ki van téve az idegen és zavaró befolyások tévesztő hatásának. A nyelvtudománynak éppen az a feladata, hogy ezt az érzéket biztossá tegye s a megrontó külső hatásoktól megvédje. Ilyen külső hatások pedig legjobban a magyar nyelv kárára érvényesülhetnek, mert éppen a magyarság volt nemcsak körülvéve, hanem be is hálózva a legtarkább idegen népelemtől.

Ebből még inkább következik az, hogy az íróknak és tudósnak, aki a nemzethez szól, a lehető legtisztábban kell megóvnia a nemzeti művelődés közlő eszközét, a nyelvet. S ma szomorúan tapasztaljuk, hogy egyre jobban visszaesünk a nyelvtisztítás előtti kor zagyvaságába. Mert az irodalom művelői, különösen a napisajtó

munkásai nemcsak nem törődnek a helyes magyarság elveivel, hanem a sajtó útján beleviszik a közönségbe is a helytelenségek, kiáltó idegenszerűségek áradatát; polgárjogot adnak, sőt követelnek merőben idegen észjárásnak, szólásmódoknak, tolvajnyelvnek, idegen hangvonzati jelenségeknek, magyartalan szórendnek, — nincs érzékük a magyar nyelvben oly erősen és szépen megnyilatkozó numerus és szinte zeneinek mondható eufonia iránt, ami főképen szépirodalmi alkotásokban fontos és jellemző. Az idegenszerűségek affektált használata és terjesztése nemcsak a fővárosban, noha itt leginkább, hanem a vidéken is megrontotta a társalgás nyelvét.

Igaz, hogy ma új szavat alig gyártanak, az úgynevezett délibábos nyelvészkedésnek tehát már nincs talaja. De annál sűrűbben csempézik be a fogalomzavaró idegen kifejezéseket, ugyanekkor pedig szegényítik, sorvasztják az árnyalatokban oly dús magyar nyelvet. Ez a jelenség szükségessé teszi, hogy ne csak szórványosan, hanem mentől tömegesebben és sűrűbben kritika tárgyává tegyünk.

A nemzeti nyelv hanyatlása megtámadja a nemzeti érzés, a nemzeti öntudat erejét is. Akinek közömbös a nyelv, amelyet nem becsül többre egyszerű forgalmi eszköznél, az nem tud behatolni a nemzet lelkébe sem. Aminek épen a válságos napokban látjuk sok megdöbbentő példáját. Ha ezt a kérdést olyan értéktelen semmiségnek veszi néhány magát magyarnak hirdető, de a magyar szellemtől ugyancsak messze eltávolodott ujság, azt természetesnek tartjuk annak láttára, hogy ezekben a lapokban miként tördelik le a magyar nyelv sok erős ágát, sok ékes zománcát.

Először is néhány feltűnően elharapózó *alaktani* vétségre akarok rámutatni. Rettenetes összevisszaság uralkodik az igekötők használatában. Elsősorban a *le* igekötővel történik a legtöbb visszaélés. A *le* igekötőnek helytelenül és derűre-borúra használata valóssággal jellemző dekadens irodalmi irányunkra. Leggyakrabban halljuk a *leszállítás* szót a küldés, szállítás értelmében. Ha nem lenne értelemszavaró, akkor is fölösleges lenne, amikor magát a fogalmat teljesen kifejezi a szállítás; emellett azonban még azt is rovására kell tennünk, hogy merőben kikoptatja nyelvünkől a sokszor inkább helyénvaló *küld* igét. Így a könyvkereskedők faktura-könyvében ott szerepel a *leszállított könyvek* (abgesandt) jegyzéke. Magyarán csak úgy érthetnők, hogy azok a könyvek leszállított, azaz olcsóbb áron kaphatók. De hogy is gáncsolhatnók az üzleti könyvgyártó rubrikázóját, amikor egy különben tősgyökeres magyar vezető tanfériútól hallottam a panaszt, hogy nem fűtetheti az iskoláit, mert a megrendelt szénből még semmit sem szállítottak *le*.

Ehhez hasonló egy boulevard-lap hire, hogy a közös hadsereg részére bizonyos időben Magyarországon a megállapított marhakvóta megközelíthetőleg sem volt *leszállítható* (merőben ellentéte a szállítás föltételének).

Mintha a jövődő elkorcsosodást megsejtette volna, a Magyar Nyelvőr, már 1882-ben hosszabb teret szentelt a *le* etimológiájának Kunos Ignác tollából, aki kifejtette és megállapította, hogy a *le* mindig a *föl* egyenes ellentéteül használandó, a csökkenésnek, megszűnésnek, megsemmisülésnek fogalmát fejezi ki. A *meg*-et innendónnand már nem is ismerik ujságíróink. A Nap 1915. júl. 25-iki számában *lebüntetik* az árdrágítókat; ugyane lap egy más számában a lemergi parancsnok *leigazoltatta* a tudósítókat. A Pesti Hirlap 1914. júl. 19-iki számában Kecskeméten már *leérett* a barack. A Pesti Napló szerint Tinaire Marcell gúnyolódva írván a becsületrendről, társai sorra *lenyilatkoztak*. Szellemes tárcaírók, akik a parasztokat eredeti nyelvükön akarják megszólaltatni, de nem ismerik a nép nyelvét, követnek el olyan szarvashibát, mint a Vén bitang című rajz írója a Pesti Hirlapban, aki azt adja az öreg paraszt szájába: Bizony uram már *levénültem*. A Budapest egy 1916-iki svájci levele szerint a baseli ember a zürichi német beszédet, az úgynevezett «züridütschöt» *leneveti*. Egy nemrég hirdetett fordított regény címe: A *lemult* évek. Még csak az kellene, hogy így beszéljenek a fiatalok: jól *lemulattunk*. Még megtörténhetik. Az Ujságban egy építésmérnök szükségbarakkul hevenyészett fabarakkokat ajánl, amelyeket könnyű azután *levakolni* és *lefesteni*. Világos, hogy *be* kell vakolni az épületet; a levakolást, amennyiben ez a kifejezés megállhatna, a magyar ember úgy értelmezheti, hogy leverik róla a vakolatot; a lefestés pedig azt jelenti, hogy valamely tárgynak kép-mását festjük meg; a barakk ajtait tehát befestik, azaz helyesebben bemázolják. A hadsereg fordításai, amelyek a német műnyelv ok-talan másolatai, átcsúsztak a magyar honvédség nyelvébe is. Így került a katonai szolgálati utasításokba egy fejezet a *lefőzésről* (abkochen). Lefőzésnek egészen mást ért a magyar ember, aki furcsán mosolyoghat, amikor egy lexikoni állatrajzi ismertetésben «le-tojt peték» ötlenek a szemébe. Széltében-hosszában halljuk és olvassuk, hogy ez vagy az a színház X. Y. művészt *leszerződtette*. Főlöszleges pongyolaság, mert a fogalmat teljesen kifejezi a szerző-detés. Ilyen korcs a *leközlés* is. Pesti zsargon, mert nincs rá idegen analogia. A kézirat leadása mintájára készülhetett. De a kéziratot leadni: ez történeti fejlemény; egy kis kulturtörténeti adat is, amelyről már nem tudhat a mai nemzedék. A mult század nyolc-

vanas éveiben ugyanis két-három kivételével, az összes lapok a belvárosban jelentek meg, a főbbek két vállalat, az Athenaeum és a Franklin-társulat kiadásában. A szerkesztőségek az emeleten voltak, a nyomda a földszinten. Természetes, hogy a szerkesztő a kéziratot leadta. Innen maradt meg a leadás műszó. De ma már az újságíró nemcsak lead kéziratot, de *le* is cáfol és nem *megcáfol*. Nem ismeri a fogalomárnyalatot. A megcáfolás egy téves értesülés helyreigazítása; ellenben a lecáfolás már gúnyos, lealacsonyító fogalom, valamely oktalan állításnak vagy hazugságnak elítélése, széttépése.

Hasonló helytelen alkalmazását látjuk a *be* igekötőnek. Amikor azt írhatja egy lap, hogy *betudósították*, akkor nem csodálkozhatunk, hogy ma már veszedelem esetén *beijednek* és nem *megijednek* az emberek. Az Ujság egy harctéri tudósítása *bejósolta* a Magiera megostromlását. Az már föl sem ötlük, hogy a kormány mindent *beigér* (ha megigéri, sem teljesíti). Általános járvánnyá vált a *begyulladás*, összevissza a megrémülés, föllelkesülés és hasonló izgatott lelkiállapot megjelölésére. Az Ujság egy 1917-iki tudósításában Bódy polgármester úgy nyilatkozott volna, hogy a gázgyárral azért van baj a szén dolgában, mert a hazai szénből nagyobb mennyiséget nem lehet raktározni, mivel hamar *begyullad*.

Nem a *be* igekötő, hanem a nyelvérvék hiányossága és az idegen fogalom nem tudásának rovására kell tennünk azt a törvényszéki végzést, amelyet a Polónyi—Lengyel-féle perben az akkori törvényszéki elnök, Balogh Ernő adott ki. Miután tudtul adja a pertörlést, illetén intézkedik: ennek következtében az április 16-ára kitűzött főtárgyalást *beállitom*. Épen ellenkezője a megszüntetésnek. Szó szerint épen a tárgyalás megtartását jelentené. A magyar ember akkor *állít be* valahová, ha oda csakugyan belép. Kétségtelen, hogy a német *einstellen* fejetlen fordítása.

Az alaktani vétségek közé tartozik a hangvonzati törvény nem tudása miatt használt helytelen ragozás. Egyes lapok, meg kell állapítanunk, hogy csak a kisebbség, következetesen Szalonikiról beszélnek, Szalonikiből keltezik távirataikat. A magyar nyelv természetes törvényénél fogva a ragra nézve a hangsúly, tehát az első szótag és nem az utolsó az irányadó. Az *i* és *é* pedig nem a felhangú e-hez, hanem az alhangú a-hoz és o-hoz illeszkedik. A Szaloniki szóban közép e sincs, tehát az említett ragozásforma már nem is német, hanem egyenesen a héber nyelvszellem folyománya. Nemde furcsának tetszenék, ha azt mondanám: Polónyivel értekeztem, Polónyitól jövök. Már most mi különbség van hangtanilag Szaloniki és Polónyi között?

A német *bei* előnév szolgál fordításával unos-untalan használják a nál-nélt. Az olasz szocialisták zöme megmaradt elveinél; olvassuk egy lapban. Bei seinen Prinzipien. Tita Ruffo (Est) állítólag tengerbe fult az Ancona hajó elsüllyedésénél, ehelyett: elsüllyedésekor. Persze hogy németül gondolkozott, aki írta. Orvosi cikkekben is olvassuk, hogy ez vagy az az eljárás minő betegségnél ajánlatos. Betegségben vagy betegség ellen, de nem betegségnél. Helytelen az általánosan használt eszméleténél van kifejezés. *Eszén* van; mondja a magyar ember. A közelítő ragot is ép oly helytelenül használják a német *zu* előneves szavak alakjának átvételével. Ilyeneket kapva-kap a nyelvérzék hijával levő budapesti közönség; mindennapos, hogy valaki elmegy egy szindarabhoz vagy meghívást kap ebédhez.

A számnevekkel sincsenek már tisztában; nem tudják, hogy a számnév után nem teszünk a magyarban többes számot. Lábra kapott egy más rút magyartalanság is, amit a pénzügyintézetek honosítottak meg. Hogy a váltóra vagy utalványra *kettő* százat írnak, noha ez fölösleges óvatosság a hamisítás ellen, mert kisebb öszszegre ugyan nem hamisít az érdekelt, csak belenyugodhatnánk: de hogy a közbeszédben használják, az ellen a nyelv törvényei jogán tiltakoznunk kell.

Az már igazán feháborító, amikor egy lap orvosi tanácsadó-jában (első segítségről lévén szó), a következőket olvassuk: *kettő* nedves lepedőbe *hagytam* (!) tetetni, amíg a *hivatott* orvos megérkezett. 1916. május 23-án egy harctéri jelentést így közölnek lapjaink: A németek *kettő* kilométer szélességben az árkokat elfoglalták. Még cifrább egy szabadkőműves páholy gyász hirdetése a Világban, amelyben tudatja, hogy «szeretett testvérünk H. D. az igazság fenkölt életének *egyedik* évében az örök keletbe költözött». Netovábbja a barbarizmusnak. Már azt sem tudják, mi az első, mi a második, holott erre van külön szavuk a román nyelveknek, az angolnak, az elsőre a németnek is.

Viszont sűrűn előfordul, hogy jó magyar kifejezéseket felkapnak s azokat, akár helyénvalók, akár nem, unos-untalan használják, ekképen szegényítik a nyelvet. A legáltalánosabb a *révén*. Már 1904-ben megsokalta Szamosfalvi Gergely a Nyelvőrben, s a *Magyar Nyelv* 1906-iki kötetében Lehr Albert írt róla tanulmányt, kifejtván, hogy ezt a különben helyes magyar kifejezést kerülni kell akkor, ha ragok, határozók, névutók rovására van. Az Ujság egyik nekrolójában olvastuk, hogy a néhai Roboz István az elnyomatás korszakában vezércikkei *révén* buzdította a közönséget.

Ez buzdulhatott a vezércikkek révén, de Roboz cikkeivel buzdított. Komáromi János egy tárcájában meg épen azt olvastuk, hogy a ló *kötőfék révén* volt odamadzagolva az eperfához. Magyar gazda *kötőfékkel* köti oda a lovat s nem is madzagolja (erőltetett kép az újszerűség kedvéért), mert a madzag gyöngye arra, hogy kötőfékül használják. Az újságok már tudósítójuk révén értesülnek s nem is tudósítójuktól, aki esetleg egy harmadik személy révén kapja értesülését. Hisz magában a rév fogalomban már benn van a közvettség, tehát közvetlen cselekményre nem alkalmazhatjuk logikusan a révént. Egy növényteni leírás szerint a mérges légyölő galócagombát *lemezei révén* ismerhetjük meg. Röviden és szabatosan: a lemezeiről. A madarat tolláról, embert barátjáról: mondja a közmondás. Amikor a sebesült katonáknak a villamos vasutakon való ingyen vitelét követelték a lapok, a Közuti vasút akkori vezérigazgatója Sándor Pál, egy négysoros nyilatkozatában épen négyszer használta a révént, kijelentve, hogy mindenki csak *jegy révén* utazhat. S nyilván büszke volt e magyaros stilusra. Holott csak *jegygyel* szabad utazni, akár fizetett, akár szabadjeggyel és nem is pénz révén, hanem pénzért.

Helytelen egy meglevő jó kifejezést kevésbé jóval fölcserélni abban a hiszemben, hogy az magyarosabb. Ilyen a néhány éve ötletszerűen fölvetődött *nézőpont* a szempont helyett. A szempont épen nem idegenszerű. Ha jó a homloktér, amint jó, a szempont sem különben. Annak idején a Nyelvőr a hibásan képzett láthatár s az erőltetett látóhatár helyett a szemhatárt ajánlotta, amely részben meg is honosodott, de megint kezd feledésbe merülni. Ugyanerre a mintára vehetjük a szempontot. «Ameddig a szemed ér», ezt hallhatjuk nem egyszer a nép ajkáról. Idegennek a szempont annyira nem idegen, hogy nincs is szóserinti jelentése az idegen nyelvekben, ugyanis a német Gesichtspunkt s a francia point de vue értelmi töve a látás és nem a szem. Nincs tehát szükség a *nézőpontra*.

Azzal sincsenek tisztában egyes írók, hogy a magyar nyelv a jelzős összetett szavakban kilöki a tárgyragot. Olvasunk *szivettépő* bánatról, mert aki írja, azt hiszi, hogy minden összetétel németes. Nem tud különbséget tenni két névszó meg névszó és igenév összetétele közt. Van búfelejtető bor és zene, de nem bútfefejtő; szívvidító, szelleműző, pörvesztő, vadorzó, föllegajtó, malaclopó köpönyeg, porszívó, füstfaragó stb.

Feltűnő a járatlanság vagy a gondolkodásban való restség a szinonimák terén. Ma már minden *fényes, mesés, pazar, rémes, hülye*

vagy minden *ivel* és *lendül*. Hogy a fényesség kifejezésére hány fokozat van a magyar nyelvben, hogy az unos-untalan hangzó mesés helyett sorra kinálkozik a nagyszerű, remek, pompás, csodás, fenéséges, azt csak az öntudatos író érti, nem a ma népszerű irodalmi gyorstalpaló. A hülye veleszületett testi és szellemi fogyatkozást jelent; magára a szellemi fogyatékosra egész sor különböző fokozatot feltüntető kifejezése van a magyar nyelvnek: együgyű, ügyefogyott, balga, buta, botor, bárgyu, oktalan, ostoba stb. A fiatal írók nagy része nem vesződik azzal, hogy a gazdag népnyelvi gyűjteményt szemelgesse, vagy épen fölkeresse azokat a vidékeket, amelyek népe még legjobban őrizte meg nyelve eredeti sajátságait.

A budapesti zsargon, az úgynevezett jassz-nyelv számos olyan szót csempészett az irodalmi nyelvbe, amelyek azt egyenesen szégyényítik, mint fogalommeghatározók kétértelműek, mint képek hamisak. Sok példa bizonyítja ezt.

Még inkább megrovandó az a könnyelműség, amellyel az idegenszerű kifejezéseket csempészik be az irodalomba s ezzel a közhasználatba; elsősorban a fordítók. De eredeti írók is, akik nem gondolkoznak magyarul. Egy népies elbeszélésben olvastam, hogy a szegedvidéki emberek már *eltanulták* az öregek sok jó szokását. Az értelemből rögtön kitetszett, hogy ezeket a szokásokat *elfelejtették*; tehát épen az ellenkezőt cselekedték, mint amit az író mond. Persze a «verlernen» forgott a fejében. A napisajtóban a gyors munka sok tévedést menthet, de a mindennapi fogalmakat lehetetlen idegenszerűen kifejezni annak, akinek helyén van nyelvi tudása. Lehetetlen, hogy a gyors munka miatt írhasa: *lekéstem a vonatot*, ha erre nem jár rá a gondolata és nyelve. Rút budapesti kores, ich habe den Zug verspätet. Ha nem lenne vadidegen, akkor is fölösleges a megkéstem helyett. Ellenben senkitől sem halljuk, hogy elmulasztotta volna a vonatját, ami helyes volna. Erre a mintára készült az *el van utazva*, a jó rövid *elutazott* helyett. Senkit se csábítson téves analógiára a meg van szeretve alak. Meg van téve, meg van szeretve bevégzett cselekmény. Annyira elburjándzott az a németes kifejezés, hogy már azt is hallottam: *el van menve*.

A megy ige maga is ritkul a fővárosi nyelvben. «Eljövök hozzád», ich komme, már belegyökerezett a közbeszédbe. A magyar csak úgy megkülönbözteti a mozgás ellentétességét a megy és jön kifejezésekben, mint a francia az aller és venir alakjaiban. Valakihöz csak elmehetek, de nem eljöhetek.

Még tudományos folyóiratokba is behatolt, hogy tulajdonnevet jelzőnek vesznek, mint a mai napok történetében oly fontos

Balkánt. Olvasunk *balkán* kérdésről, *balkán* népekről. A Balkán nem nép és nem ország, hanem szoros földrajzi fogalom: hegység. Erre a mintára bakonykondást, tiszahalászt stb. kellene írunk. Nagy tévedés is van benne, félreértése a német Balkan-Völkernek. Aki először használta, sejtelve sem volt róla, hogy ebben a szóban és minden hasonló társában rejtett birtokviszony van, vagyis a Balkan-Völker a német nyelv természete szerint annyit jelent, mint die Völker des Balkans.

A magyar nyelv szellemével az is teljesen ellenkezik, hogy a keresztnevet a vezetéknev elé tegyük. Ez szolgálai másolás. Német vagy francia el nem követné megfordítottját magyar névvel. Kezdték a hangversenyrendezők és orfeumok s ma már belefogózik a tudományos nyelvbe is. Bizonyos, hogy nem volt mindig helyes az idegen keresztnev erőszakos megmagyarosítása, ha annak nincs magyar mássa. De e neveket eredeti alakjukban sem szabad a vezetéknev elé tenni. Ha szabatosabbnak hisszük az eredeti keresztnev változatlan megtartását, ami voltaképpen csak a lexikonokban van helyén, írjunk Schiller Friedrichet, Goethe Johann Wolfgangot; de semmiesetre sem megfordítva, mert ez sérelme a magyar szellemnek. Kerülnünk kell azt a tudálékos idegenszerűséget, amely Richard Wagnert, Amadeus Mozartot emleget.

Sajnos, óriási példatárt kellene még feldolgoznom; de céloom nem is minden idegenszerűség sorakoztatása, hanem az, hogy rámutatva az elburjánzó helytelenségekre, hozzájáruljak egy szemernyivel azok biztatásához, akik hivatottabbak a magyartalanságok elleni küzdelem folytatására. Úgy alakultak, sajnos, a viszonyok, hogy a magyar nyelv extenzív terjesztése jó időre erős korlátok közé fog szorulni. Annál nagyobb kötelességünk a nyelv belső erejét és tisztaságát megőriznünk. Nem szabad lemondanunk, sőt még inkább rajta kell lennünk, hogy a kölcsönös kulturhatásokban a magyar irodalomnak és nyelvnek szerepet biztosítsunk. De a külföld tudományos körei és irodalomkedvelői csak akkor fognak érdeklődni a magyar irodalom iránt, ha abban megtalálják a saját alkotásaiktól eltérő eredetiséget. A magyar nemzet nem vehet részt mint tényező az egyetemes kulturában, ha nem fogja kidomborítani a saját lelkét. A nemzeti szellemnek megnyilatkozása a nemzet nyelve. Szorgos feladatunk tehát, hogy mindazokat a jelenségeket, amelyek a nemzeti szellem zsibbadását mutatják, fölismerjük és kérlelhetetlenül kiirtani, kiegészíteni törekedjünk.

A Döbrentei kódex mint Halábori Bertalan pap írása.

Kivonat Vargha Damján osztálytitkárnak 1918. okt. 4-én tartott felolvasásából.

I.

1. A *Döbrentei kódex* néven ismert kéziratunk 1508. évből maradt ránk, 524 papirlapból áll és kis nyolcadrét alakú. A beírt tükörterület 83 mm. széles és 118 mm. magas; a sorok száma 19 és 23 között váltakozik; a punctorium nyoma ternionként változó, egyes lapokon a vonalzó-ón nyomai is észrevehetőek. Betűinek caractere az ú. n. rideg barátgót; mindvégig egy férfikéz írása, a ki maga megnevezi magát a kódex 230. lapján ezekkel a szavakkal: «Legeu attanak diőőseg. es fivnak tiztesseg es zent leleeknek vigassag¹ Mikent vala kezdedben. es immar: es mindenkor. es őőőnek őőőkig amen Bertalan pap bereg varmegei halabori falvbol nemzett: ez zoltart irta: ziletas ytan ezer őt zaz nōlc eztendōben.»¹

Halábori Bertalan pap életadatait pontosan nem ismerjük. *Hubert Emil* a *Magyar Könyvszemlében* (1898. évf. 207—208. l.), a *Dessewffy-család margonyai ágának levéltárából* ismertet egy 1512. jún. 26-ról kelt oklevelet, melynek záradékát ugyanaz a kéz írta, a ki a mi kódexünket: «Et ego Bartholomaeus presbiter, natus Gregorij Dubus de Halabor, Agriensis dioecesis, sacra imperiali auctoritate notarius publicus tabellioque manifestus... hoc praesens publicum instrumentum manu propria confeci et in hanc publicam formam redegi, signoque meo et subscriptione mei nominis solitis conscripsi et signavi, requisitus et rogatus, in fidem et testimonium omnium et singulorum atque praemissorum». Ehhez a két életadathoz járul még *Schrauf Károly* «A krakói magyar tanulók háza» czimű munkájának egy közlése (6. és 59. l.), mely szerint ez a Bertalan pap, Halábori Dobos Gergely fia, — a ki 1508-ban másolja a Döbrentei kódexet és a ki 1512-ben mint egri egyházmegyei pap királyi közjegyző és nyilvános íródiák volt: — 1495-ben a krakói egyetemre iratkozott be, mint annak nyilvános hallgatója. Tehát Halábori Bertalan pap tudományos ismeretekkel fel volt vertevezve s így

¹ Jelen tanulmányunk idézeteiben az *eredeli Döbrentei kódex* — és nem a Nyelvemléktár — írásmódját követjük.

olyan férfiú, a ki méltán vállalkozhatott kódexmásolásra, mert szellemi s lelki tanultsága erre alkalmassá tette. Feltehetjük, hogy az akkori ismeretekkel egészen tisztában volt, tudta is értékelni a műveket, azért is másolta a magyar zsolttár-könyvet.

2. Az egész *Döbrentei kódexet Halábori Dobos Bertalan pap kezdette írni és végezte is*; közben sincs más kéz vonására valló írás. Az 524 lapból álló kéziratot végig írni nem csekély feladat. Mikor kezdette írását s mikor végezte, nem tudjuk; a 230 lap a kéziratnak majdnem középhelyén van, tehát előtte is, utána is eléggé terhes fáradtsággal teljesíthette a «törlejtés» mesterségét. Az írás és betűvetés jellemvonásai, a tinta egyező színárnyalata, a kis- és nagybetűk azonos formája s egyenlő karakterű díszítései mind a mellett bizonyítanak, hogy művét egy, legfőlebb két év alatt végezthette. Az írás frissessége, a betűforma alakítása ugyanis mindvégig egyazon vonásokat tünteti fel. Ez pedig leginkább az egyfolytában végzett írásnál észlelhető.¹ Megállapítható néhol a sietés, másutt kétségtelen a gondosabban végzett munkálkodás; a tinta sötétebb vagy világosabb színárnyalatából a mű nagyrészében meg lehet határozni, mennyit írhatott egy-egy alkalommal egy hújában. Sőt még arra is tudunk helyet megjelölni, mikor faragott új tollat a másolás munkájának könnyebb és tisztább végzésére. A mű elején és végén kissé sietősebbnek látszik az írás, miből Volf György azt következteti — főleg az elején levő, Krisztus kinszenvedését tárgyaló elmélkedő szakaszra vonatkozólag — hogy ezt talán az egész munka elkészülte után írhatta s utólag tehetette az első helyre. Volf nem említi, de mi hozzá tehetjük, hogy ezen a 13 oldalnyi szövegen, mely elül egy levélnyi tartalommal csonka, nem alkalmaz miniumot a díszítésre sem a kezdőbetűknél, sem az egyes nagyobb értelmi szakaszoknál; míg másutt a minialást elég ritkán mulasztja el. Akár először írta, akár a másolás befejezése után, látszik, hogy eredetileg is a könyvhöz tervezte, ámbár a ternió kisebb, mint a többiben.²

Az egész kódexben ugyanis van 1 hét leveles (3/4), 15 tizenhat (8/8) leveles és a végén ismét 1 tizenöt (8/7) leveles ternió. Az eredetileg a könyvhöz nem szánt első ternióból hiányzó levélen kétségtelenül teljes szöveg volt; legalább ezt következtethetjük abból, hogy a Krisztus szenvedését elmélkedve elmondó tectatusból épen és csak annyi szöveg veszett el, a mennyit két oldalra (40—46 sorban) leírhatott a Passio elejétől kezdve az Ecce homo-ig. Itt kezdődik ugyanis

¹ A papíryanag az egész könyvben egyazon jellegű. Öt különrajzú vízjegy fordul elő és pedig rendszeresen — bár nem mindig azonos sorrendben — ismétlődve.

² A vízjegyben is van egy kis eltérés.

a Döbr. k. csonka szövege. Közben az egész kódexből nem hiányzik egyetlen lapnyi vagy sornyi szöveg sem. Hátul azonban ismét leszakadt egy levél a ternióból; a hiányzó két lapon szöveg nem volt, mert a Jób könyvének VI. fejezet-fordítása után rögtön az utolsót veszi Halábori Bertalan, vagyis a XLII. caputot és ez a szöveg teljes egészében megvan a kódexben. Szentírási szöveg tehát nem hiányzik. — Volt-e valami írás ezen a hiányzó levélen, nem tudhatjuk. Ha volt is, csak kisebb terjedelmű, probatio calami-féle vagy esetleg a másolónak önmagára vonatkozó jegyzéke lehetett; ez utóbbi esetben kétségtelenül jobban kell sajnálnunk, mintha szentírási szöveg veszett volna el.

Szinte sajtáságos, hogy másolónk híven megmondja nevét, származását, megjelöli az évszámot is; de nem írta fel a helyet, a hol, meg a czélt, a miért nagy könyvmásoló munkáját végezte. Nem lehetetlen, hogy épen a mű végén üresen maradt két lapnyi helyet szánta ezekre. Egyébként megállapíthatjuk, hogy Halábori Bertalan pap jól ki tudta számítani, mennyi papírt vegyen az első ternióba, hogy Krisztus szenvedésnek szövegét reá leírja; továbbá ügyességre vall, hogy Jób könyvéből, miután látta, hogy papirosa fogytán van, nem kezdett más új fejezetet, hanem rögtön átugrott az utolsó caputra, gondolván, hogy ennek szövege épen betölti a még üres négy oldalt. Miért zárta be ilyen hirtelen Jób könyve fejezeteinek magyar szövegű másolását, nehéz megállapítani. Talán az előtte fekvő és másolt magyar kódexben is ennyi volt és csupán ezek a fejezetek.

Érdekesebb adatként kínálkozik az a sietősség, mely az utolsó leveleken, de főleg a legutolsó kettőn feltűnően észrevehető. Elharmarkodott, rendetlen az írás, a piros diszítést is teljesen elhanyagolja. A mű végefelé feltűnően ritkábbak a miniumos festések, az utolsó három oldalon pedig egyáltalán nincs. Bármilyen okból történt ez a sietés, igazoltnak látszik az a föltevés, hogy nem volt szándékában új terniót kezdeni. Így tehát azt is feltehetjük, hogy több ternió nem tartozik a zsoldár-könyvhöz, vagyis, hogy az be van fejezve. Halábori Bertalan pap többet már ez alkalommal, ehhez a munkához nem kívánt írni. Az egész kézirat formában, betűvetésben és belső tartalomban annyira egységes, írásban és heosztásban annyira kompakt és összetartozó, az egész annyira összeillő és egymást lelki szempontból kiegészítő részekből tevődik össze, hogy minden másféle részlet vagy anyag csak zavarná a mű egységét.

3. *A zöldes (néhol halványabb) színárnyalatú fekete tinta mellett állandóan kéznél volt a piros festék is, mely főleg a czimbetük,*

fejezet-sorok, néhol szakaszjelzések írására szolgált; de használja Bertalan pap még az egyes zsoltár-, himnusz-versszakoknak feketével már megírt betűinél is diszítésre. Ilyenkor vagy a nagybetű alaponálát húzza meg újból az elütő tintával, vagy valami más diszítívonalat alkalmaz. Pirossal írja még rendszerint a zsoltárok magyar szövege előtt a latin kezdőszavakat, máskor a lectiók és evangéliumok címőszavait. Így a 257. lapon egészen pirossal írja az advent első vasárnapjának ezt a bevezető két sorát:

Adventi epistola elő vasarnap zent pal Romaiaknak tizen harmad kapitulum

Ilyen például a 404. lapon:

Nağ Bodogazzon' nap Evangelim Lvcač Cap. tized

Másutt piros és fekete tintával felváltva dolgozik; egyik szót pirossal, másikat feketével írván. Például a 256. lapon:

Testben elmeben halakra itiletre istennek iöveti ez neğ adventi Evangelimba vağon

Vagy például 464. lapon:

Nagpenteki Passio Ianos

473. lapon: Salamon İneklese: Isten an'azenteg'hazzal eg'embe *Cantica Canticorum* Capit első

Bertalan pap tehát kiemeli piros festékkel a fontosabb helyeket, akár címek, akár fejezet- vagy vers-kezdőbetűk azok. A Döbrentei kódex ugyanis a szentírási részek fejezetein belül a szakaszokat nem jelöli meg számokkal; sem nem jelzi például az egységes evang. vagy lectio perikopának két fejezethől vett részeinél az egyik fejezet végét és a másik kezdetét.

Másutt szöveg közben is ír míniummal. Ilyenek a műben főleg a magyarázó részek. Például a nagypenteki passióban (470—471. l.) ez a betoldás «hvsvetbe bodog azzonrol ez evang'elim». Az utána következő egész evang. szakaszt (János ev. 19, 25—27. v.) piros aláhúzás emeli ki. Épen ilyen a rögtön utána következő (János ev. 19, 28—35. v.) részlet: «õt sebir öles halalarol iesusnak evangelim». A kódex 483. lapján piros aláhúzás tünteti ki a mese szövegét.

Van az evangélium-szakaszokban egy részlet, melyből a kézirat másolásának célját is kihámozhatónak véljük. Ilyen a 346. lap végén és 347. l. elején levő kis szentírási szöveg, melyet alul-fölül piros vonallal kerített be; míg magát a szöveget felváltva piros és fekete tintával írja. Ez pedig a «Narba elősö vasarnap Epistola Zent Ianos Capital neğed» 16. versének ez a része:

Isten *zerelm* es *ki* zeret^{et}ben *lakozik* istenben *lakozik* es Isten *é* benne.

Ez a nagy feltűntetés, t. i. aláhuzás és változó színű tintával való írás, mely szövegekőzi szentírás részletnél sehol másutt nem fordul elő,¹ minden esetre nem történt ok nélkül. Annyit föltétlenül mondhatunk, hogy nagyon ki akarta emelni s szerfelett fontosnak vélte ezt a gondolatot. De miért? Hiszen a szentírásnak minden mondata, minden gondolata jelentős és mindegyik megérdemli az emlékezetbe való bevésést! Mi célja lehetett tehát ezzel? Nincs-e ennek a szokatlan kiemelésnek kapcsolata talán azokkal, a kiknek H. B. pap ezt a zsoltárkönyvet másolta?! Miután ezt a szép mondást a *ferenczrendi szerzetesek* használták és használják még ma is minden nap a *benedictio mensae*-nél, önként kínálkozik az a feltevés, nem írta-e ezt a ma Döbrenitei kódexnek nevezett kéziratot Halábori Dobos Bertalan pap épen ferenczrendiek, talán épen apácák, klarisszák számára, a kik talán az egri egyházmegye területén laktak közel ahhoz a helyhez, talán épen ott, a hol Bertalan papi ténykedéseit végezte? — H. D. B. 1495-ben a krakói universitasnak elanyakönyvelt hallgatója volt, ezt tudjuk. De milyen állásba jutott az egyetemi tanultság végével, az már ismeretlen előttünk. Azt is jól tudjuk, hogy a kódex másolásának (1508.) éve után négy évvel «*sacra imperiali auctoritate notarius publicus, tabellioque manifestus*» volt, de mi volt négy évvel előbb, milyen állásban lehetett a kódexmásolás évében? Az adatok híján megállapítani nem lehet. Talán még kerülnek elő erre vonatkozólag adatok és akkor pontosan nyomra vezethetnek és pedig oda, a mit most csak tapogatózva teszünk fel. Mint miséző pap, presbiter, minden esetre végzett lelki functioikat még akkor is, még inkább előbb, mikor már magasabb állami hivaltalt töltött be?! Talán épen lekipásztori teendőkkel volt elfoglalva és talán hivatalos összeköttetésben volt a lelki pásztori területén lakó ferenczrendi apácákkal és talán azok részére másolta ezt, az egyházi és lelki élet szempontjából fontos, mondjuk parochiális kéziratot.

Volf Györgynek a Döbrenitei kódexhez írt rövid Előszavában (XII. l.) — nem eléggé megalapozott — feltevése az volt, hogy «a Döbrenitei kódex csakugyan apácák számára készült». Ime most magából a kódexből, annak diszitett helyéből, tehát a másolás technikai berendezéséből jutunk egy fontos adathoz, mely logikai erővel

¹Két helyen van még ilyen piros-fekete szövegrírás az egész kódexben és pedig (316. l.) a husvét-vasárnapi epistolában és az adventi himnusz (*Conditor alme siderum*) 1. versszakában (235. l.). De ezek nem szövegekőzi részek.

vezet bennünket a Volf-féle feltevés erősítésére, hogy t. i. a Döbrenitei kódex apácák (szerintünk helyesebben: szerzetesek) számára készült. Volf György hozzáteszi: «de hogy miféle szerzetbeliek számára, azt már épenséggel nem lehet tudni». Ezzel szemben állítjuk most mi, hogy a *Döbrenitei kódex*, legnagyobb valószínűséggel, *ferenczesek számára készült*. Ezt határozottan nagyobb valószínűséggel állítjuk, mint Volf György véleményét, hogy t. i. apácák számára készült. Pedig Volf György látta az eredeti példányt (Előszó XIV. l.). Szinte meglepő, hogy a szentírás említett szövegekőzi részének kétszínben kiemelt másolását és miniummal való keretezését figyelmen kívül hagyja s azt nem értékeli. Erősen tévedett Volf akkor is, a mikor Bertalan papot szerzetesnek vélte (Előszó XII. l.). E feltevés már végleg megdőlt.

4. Negyedik helyen említjük a Bertalan pap írásában egészen jellegzetes *piros tintás sorközi bejegyzéseket*. Az egész kódexben 48 esetben találjuk, hogy a fekete tintával megírt szót vagy szöveget följé írt szókkal vagy szöveggel egészíti ki, azt javítja vagy értelmezi.

Piros tintát használ még H. D. B. egyes betűjavításoknál és szókiegészítésekénél is; de ez az épen kézben levő piros tintás tollnak correctura szerepét mutatja, mintha a javítás fekete tintával történt volna. Amikor észreveszi a hibát, menten javít, nem törődve azzal, hogy nem az a tinta folyik tollából, mellyel az egész szótetet írta. Ellenben találunk a kódexben fekete tintás megjegyzéseket, melyeket viszont kétségtelenül olybá kell vennünk, mintha pirosak volnának, mert jellegük és céljuk egészen oda utalja őket. Ilyenek például 481. lapon: «svnamitis» fölé írt «istentol elidegenolt lelek», vagy például 479. l. «feröttek» fölé írt «mosottak», vagy a 494. l. «tapasztala» fölé írt szó: «illete» stb.¹

II.

5. Ezek a fekete és piros tintás interliniális felírások, közbeszúrások szolgáltak alapul arra az *irodalmi vitára*, melynek alapját tulajdonképen még Toldy Ferencz vetette meg, mikor az «Ó és középkori magyar nemzeti irodalom története» című művének első kötetében (177—180. l.) a Döbrenitei kódexet a Bécsi és Müncheneri kódexszel egysorban említi és a Jordánszky kódex fölé helyezi. Mégis *Szily Kálmánt*, a 80 éves jubiláris nagyérdemű tudósunkat,

¹ Ezekről és a belőlük vonható eredményekről a külön kiadásban lesz részletesen szó.

tekinthetjük ennek az újabb irodalmi vitának megindítójául, a ki 1912-ben *Magyar Nyelv* című folyóiratában (VIII. évf. 49. l.) külön cikket ír «A Döbrenitei kódex viszonya a Münchenivel» címen. Kereste főleg a sorközi javítások, fekete vagy piros tintás megjegyzések alapján, de azokon kívül is, főleg a «ritkább szók, ritkább kifejezések közös előfordulását» a két kódexben. Tizenkilencz jellemző helynek egybevetése után megállapítja ezt a nevezetes irodalmi eredményt: «A Döbrenitei kódex szerzőjének *ismernie kellett* a Müncheneri k.-beli evangélium fordításokat, sőt helyel-közzel fel is használ-gatta őket». Ezt mondja Szily s állítását — mint mondja — «nemcsak a szövegbeli ritka és többi — közel egykorú — fordításokban elő nem forduló szavak és kifejezések oly feltűnő egyezése, hanem a veres tintával lapszélre írott változatok is bőségesen bizonyítják».

Ennek az irodalmilag fontos eredménynek a nyomán indult *Mészöly* Gedeon szélesebb körű és több oldalú vizsgálódásra és három külön, majd egy összefoglaló tanulmányt írt erről a kérdéstről bőséges adattal igazolva vizsgálódásai eredményét. «Hatvanhét (eféle) törlés és bejegyzés van a Döbrenitei k. evangéliumaiban — mondja ő — és *hatvankétszer* eljutunk általa az eredeti forráshoz, a Müncheneri kódex evangélium fordításához és a hatvanhétből csak öt esetben nem. Ezért végezhettem — fejezi be Mészöly — «A Döbrenitei kódex evangéliumai és a Müncheneri kódex» című értekezésemet (MNy. IX. 433.) annak a megállapításával, hogy a Döbr. k. evangéliumai a Tamás és Bálint fordításbeli evangéliumoknak a Vulgata alapján való átdolgozása valamely, némileg már változott szövegű másolatból. Tamás és Bálint XV. század eleji műve tehát segítségére volt még Bertalan papnak, ki a XVI. század elején alkotta a Döbrenitei kódex-et».

Ugyanilyen eredményre jut Mészöly a Döbr. k. zsoltárai és a Tamás és Bálint-féle psalterium vagyis az Apoc. k. viszonyát vizsgálva. Eredménye ebben a munkájában összegezve így hangzik: «A Döbr. k.-et író Bertalan pap... a Tamás és Bálint-féle psalteriumnak valamely, némileg már változtatott másolatát dolgozta át a latin breviárium illető részei alapján. A Döbr. k.-beli psalterium ősforrása tehát az a Tamás és Bálint-féle psalterium, melynek egyik csonka és hiányos másolati példányát az Apoc. kódex első keze tartotta fenn.»

Mészöly véleménye tehát az, hogy Bertalan pap maga dolgozta át a *Döbrenitei* kódex szerkesztése alkalmával a Tamás- és Bálint-féle teljes bibliafordításnak valamelyes módon már megváltozott szentírás-fordítását, vagyis, hogy Bertalan pap «átdolgozó»

munkát végzett. Másrészt azonban maga Mészöly mondja másutt, hogy «Nem Tamás és Bálint bibliájából, nem a Müncheninek valamelyik példányából válogatta Bertalan az evangéliumokat, hanem kész rendben találta őket egy régibb lectionáriumban.»¹ De maga magyarázza ismét később, hogy «annak a lectionáriumnak is, melyben Tamás és Bálint evangélium-fordításai szerepelnek, a többi szentírásbeli részletei s egyéb darabjai is mind Tamás és Bálinttól erednek.»

Ezt a feltevést, hogy t. i. Bertalan pap maga dolgozta át a Tamás- és Bálint-féle már kész fordítás szemmeltartása mellett a ma *Döbr.* kódexnek nevezett kéziratot, tehát, hogy ez a H. D. B. pap szellemi produktuma, mi nem fogadjuk el. Más alapon kívánjuk magyarázni a *Döbr.* k. létrejöttét, célját; H. D. Bertalan pap munkáját sem tartjuk ilyen nagy irodalmi értékűnek.

6. A nyáron mintegy három hétig, a jelen héten újból három napig² ismét és ismét tanulmányoztuk Gyulafehérvárott³ a *Döbrentei* kódexet és annak minden hibáját, törlését, javítását, pótlását megfigyelés tárgyává tettük. Az eredeti példányban sokkal több a javítás, kiegészítés, föléírás, mint amennyit a Nyelvemléktár kiadásában a Volf-féle közlésben találunk. Volf a sor fölé írt szójavításoknak mintegy nyolctized részét nem is említi; a betűjavítások nagyobb részét is említés nélkül hagyja. Innen van, hogy a Nyelvemléktár jelen kiadása nem nyújt elégséges biztos alapot a részletes tanulmányozásra, sem a ráépített irodalmi vélemény nem tekinthető abszolút értékűnek. Mészöly G. nem tanulmányozhatta az eredeti példányt és nem vetette össze mindvégig a kódex szövegét a latin eredetivel, ezekből fakad következtetéseinek gyengesége. A *Döbrentei* kódex eredeti példányának tanulmányozása és a latin szöveggel való tüzetes collaterálás olyan adatokat tárt fel, melyekből más eredmény állapítható meg; sőt melyeken mintegy tükör-darabokon át megfigyelhetjük másolt példányunk régebbi fordításának szellemi munkáját; néhány adattal megvilágíthatjuk azt a közvetlen példányt is, melyről H. B. pap dolgozott.

Véleményünk a következő.

Bertalan pap a Döbrentei kódexnek nem «átdolgozója», nem szerkesztője, hanem *másolója*. Ha megengedjük is, hogy néhány

¹ «Legrégibb bibliafordításunkról» Magyar Nyelv, 1917. 43. 1.

² 1918. július havában és szept. 30. — okt. 2.

³ Köszönetet mondunk dr. *Szentiványi* Róbert úrnak, a Batthyaneum igazgatójának és *Szporny* János regens úrnak tanulmányaink alatt tapasztalt szives előzékenységökért.

írás- és javítás-adat szerint gondolkodó másoló, de legtöbb helyen egyszerű, még pedig gépies másolónak bizonyul. A Mészöly-féle egyezések tárgyi tényadatait nem tagadhatjuk, mert azok teljesen kétségtelenek; de a belőlük okfejtéssel vonható eredmény — szerintünk, — nem az teljesen, amit ő megállapított. M. G. csupán az egyezéseket — az *instantiae affirmativae* — kereste ki és így csak azokat vizsgálta. Ez csak az egyik része a munkának. Meg kell tekintenünk a különbözőségeket, az eltéréseket — *instantiae negativae* — adatait is. Vizsgálunk kell továbbá a Döbrentei kódexnek — a Münchener és Székelyudvarhelyi kódexeken kívül — más (Jordánszky, Keszthelyi, Kulcsár, Érdy, Érsekújvári, Winkler stb.) kódexekkel való kapcsolatát is. Ki kell mutatnunk, van-e az ezekkel való egyezéseknek és eltéréseknek genetikus jelentősége. (A szélesebb körű részletvizsgálódásokat külön kiadásra hagyjuk.)

Mi H. D. Bertalan papot egyszerű másolónak és nem átdolgozónak tekintjük. Érveink rövidre fogva a következők.

a) A Döbr. k. eredeti példányában igen sok (több száz) az ékezési mulasztás vagy téves ékezés. Igaz, ezek legnagyobb részében nyilvánvaló a tévedés, belőlük értelmi zavar vagy téves értelem nem származik, mind péld.: *gonozt* (59. l.), *öroke* (64. l.), *ég v̇gō* ember (*homo unanimsis*, 112. l.¹), *Tv̇gatok* (316. l.²), az *k̇vth meel* (*putens altus est*, 484. l.), *gonozól³ getretik* (*male torquetur*, 287. l.), *el ḃvrolna* (*operiretur*, 288. l.), *haion tvṙt* (*naufragium feci*, 293. l.) stb. De a sok helytelen írás mégis csak gondatlanságból, felületességből ered. A másoló tehát nem törekedett minden áron és teljes pontossággal a hibátlan írásra. — Van azonban olyan esetünk is, amikor az ékezés pontatlansága könnyen értelmi zavart okozhat. Ilyen pld. a «törvent hágok ellen» (367—368. l.) kifejezés, mely latin megfelelője szerint (*propter transgressiones*) inkább «hagok» alakban volna helyén, mert a *transgredior* (megyek, lépek, hágok: törvényt áthágni!) ennek az igének fogalmi csoportjába tartozik és nem a «hagyni» igéjébe. (V. ö. 128²² hívok: *credentes*; 469³ hól: *ubi*).

b) Sok adatunk van arra, hogy H. B. a szókat — a rendes sorban haladva, — többször hiányosan vagy más értelemmel írta, egyes betűket elhagyva. A kihagyott betűt azután a szó és sor fölé írja ő maga utólag.⁴ A betűelhagyások miatt hiányosan írt elég sok szó ismét a másoló pontatlanságát jelzi. Ilyen példák: *ki hideshow*

¹ A Nytár (XII. 53. l.) az eredetitől eltérően *ég v̇gō*-t. ír.

² A Nytár ismét *Tv̇gatok*-ot ír.

³ Nytár kiadásában *gonozol* olvasható.

⁴ A Nytár ezeket a nagyszámú sorközi pótlásokat nem jelzi.

(: enarrem; hirdessem h., az *r* betűt utólag a sor fölé írta, 50. l.),
 ág nekem *etelmet* (da mihi intellectum: ertelmet h., az *r* ismét a
 sor fölé került s így lett a szónak teljes alakja, 62. l.), *elötte* vizen
 (super aquam refectionis; *eltette* h. *t* sor fölé került, *§ e*-re javítva, 46. l.)
 stb. — A «nektek» szó írása két helyen is téves. A 202. l. «*tö nekek*»
 (javítatlanul: super vos) és 205. l. «*tinetek*» (vobis) szóba az *e* és *t*
 közé utólag *k* betűt írt a sor fölé, — így lett a szó alakja teljes.
 — Arra is van adatunk, hogy az interlinialis utólagos pótlás —
 ép úgy, mint az *a/* pontban említett ékezés — néha téves helyre
 jutott s így az eredetileg helyesen írt szóalakot elrontotta. Ilyen *saar-*
komot (saccum meum, *r* betű utólag került a helyesen írt szó fölé). —
 Ide sorozhatjuk azokat a törléseket is, melyeket H. B. maga végzett,
 rögtön észrevevén a már leírt szóban a hibát s mielőtt új szó írá-
 sába kezdett volna, a hibásan írt szót áthúzta s helyesen újra le-
 írta. A 280. lapon pld. «aiandekokot» szó helyett először (aniadeko-
 kot) írt. Látható, hogy nem értelmet, hanem betűsorozatot írt a
 szó-testben; tehát nem értelmesen, hanem gépiesen másolt. Ilyen
 példa még a sok közül (296. l.) «tiktak» írása «titkait» helyett.

c/ Néhol *egész szótagok maradtak el* a szók írásából s kerültek
 fel a sor fölé utólag. A rendes sorban hiányosan, csonkán írt szó
 ismét csak *értelmetlen másoló* munkája lehet. Példák:

Eredeti írás:	Javított szöveg:	
Te zahnadnac alatt... ..	Te zarnadnac <i>arūika</i> alatt ¹ ...	33. l.
Űgeziel nekem	űgekeziel nekem ²	111. l.
Te hasadnac gölceből ...	T. h. gōmölceből ³	211. l.
minden teteimet	minden tetemeimet ⁴	244. l.
Lón megző	Lón menegző ⁵	284. l.
io attakot adnotok	io adottakot adn. ⁶	333. l.
halmabol fel ebreziem ...	hoj almabol f. e. ⁷	488. l. stb.

d/ Másutt *egyes betűket ir tévesen* s innen származik az eltérő
 értelem. A hiba kis utánjárással könnyen kijavítható lett volna, de
 H. B. ezt elmulasztja. Értelmes másolónál, főleg átdolgozónál, ilyen
 hibáknak nem szabad előfordulniok vagy csupán a legnagyobb
 ritkaságok között. De a *Döbr.* k.-ben tekintélyes számmal fordul-
 nak elő ezek is. Ismét csak néhányat említünk a sok közül:

¹ Sub umbra alarum tuarum; 16. zsol. 8. v.

² intende mihi; 54. zs. 3. v.

³ de fructu ventris tui; 131. zs. 11. v.

⁴ omnia ossa mea; Izaiás 38. fej., 13. v.

⁵ Nuptiae factae sunt; Ján. ev. 2. 1.

⁶ «adottakot» fölé írva pirossal *adomant*; nostis bona data dare; Luk. 11. 13.

⁷ ut a somno suscitem eum; Ján. ev. 11. 11.

kik hatart latnak	qui terminos habitant ¹	123. l.
minket közel meg kerdezel	igne nos examinasti ²	125. l.
dióseitek te nevedet	glorificabunt nomen tuum ³	159. l.
kik te zodnak	verba oris tui ⁴	215. l.
kezdőnek mondani	incipient dicere ⁵	462. l.
zöldőmnek róitókibe	in cubiculun genitricis meae ⁶	476. l.
kelek mellett	iuxta praedium ⁷	484. l.
Azomban meg fogatnak	comprehendentur quibus ⁸	25. l.

e) Az elhagyott egyes betűket vagy szótagokat többször nem javítja utólag sem; holott ezek némelyike azonnal javítható lett volna. Pld. zent zerettel (zeretettel h. 6. l.). Másutt a téves írást csak a latin szöveggel való összevetés útján javíthatta volna, de ezt elmulasztotta, hisz a hibás írás benne maradt a kódexben. Értelmes másolás, sőt átdolgozás feltevése mellett ezek a hiányos írások érthetetlenek. Ilyen pld. *eröss* tengert mare *Rubrum*: *veröss* h., 188. l. Példák még:

hizem laktomot	credo videre b. D. ⁹	72. és 505. l.
őke gvlőlóktól ¹⁰	de manu ¹¹ odientium	188. l.
arto v̄ kezét	manum suam, qui metit ¹²	209. l.
rozanok ¹³ legetek	sobrii estote ¹⁴	351. l.
Ierusalemnek igen	ex fortissimis Izrael ¹⁵	476. l.
nagyv vág ti	maior es tu ¹⁶	484. l.
kedeg te tvágga te balod	nesciat sinistre tua ¹⁷	492. l.
iazol felőt	ante praesepe ¹⁸	520. l.

¹ lacnak h., 64. zs. 9. v.

² közel h., 65. zs. 10. v.

³ dióseitek h., 85. zs. 9. v.

⁴ zadnak h., 137. zs. 4. v.

⁵ kezdőnek h., Luk. 23. 30.

⁶ zöldőmnek h., Enekek én. 3, 4.

⁷ telek h., János ev. 4, 5.

⁸ azokban h., 10. zs. 2.

⁹ lattomot h., 26. zs. 13.

¹⁰ Nem értette meg a hiányosan irt szókból a mondat helyes értelmét, pedig a latin szöveg egyszerű és tiszta, a gondolat világos. Ez, a kódexben értelmetlenül leírt mondat, amellelt bizonyít, hogy H. B. másoláskor nem tekintett a latin szentírás szövegébe. A teljes szöveg a következő (105. szolt. 10. v.):

Es vket (!) meg zabadoita. őke gvlőlóktól Et salvabit eos de manu odientium
es meg valta vket. ellensegnek kezéből et redemit eos de manu inimici.

¹¹ v̄ kezéből h., 105. zs. 10. v. — V. ö. 315. l. *fel ke* vačorarol: surgit a coena. Ján. ev. 13., 4.: *fel kele* helyett. Münch. 198. l. *felkel a' vačorator*; Jord. 60. f. *fel kele* az vaczora felv̄l.

¹² arato h., 128. zs. 7. v.

¹³ V. ö. 52: *vrnak rogia* tön erőt: *dextera Domini fecit virtutem*; 478: *En hvgom en rejesem*: *soror mea sponsa*. A Nytár mindkét helyen (24. és 250. l.) az eredetiben tévesen irt *r* helyett *i* betűvel közölte a szót.

¹⁴ iozanok h., Péter 1. lev. 6—8. ¹⁶ te h., Ján. ev. 4. 12.

¹⁵ Izraelnek h., Enekek én. 3. 7.

¹⁷ ne h., Máté 6. 3. ¹⁸ előt h., Jób 6. 5.

f/) Több adat bizonyítja, hogy H. B. az előtte fekvő régebbi fordítású *magyar szöveget* olvasta és *másolta rosszul*, nem törődve az értelem helyességével és elhanyagolva a javítást. Ha Bertalan pap csak értelmes és gondolkodó másoló, még inkább ha «átdolgozó», ezek a — néhol dogmatikailag is — téves helyek nem kerülhettek volna a *Döbrentei* kódexbe még akkor sem, ha talán H. B. már így találta is ezeket az előtte fekvő magyar szövegben, mert neki, mint magasabb theologiai tanulmányokat végzett, egyetemet járt papi embernek föltétlenül ki kellett volna ezeket a téves szentírási helyeket javítania. És mert elég nagy számban fordulnak ilyenek is elő a *Döbr.* kódexben, annak másolója, H. B. pap, nem gondolkodva, hanem értelmetlenül másolt. Ezeknek a hibáknak némelyike tehát régebbi eredetű, H. B.-nek így csak a hiba továbbvitele tudható be. Ismét csak néhány példát hozunk fel a sok közül.

A 37. zs. 8. v.-ben ezt olvassuk: *quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus*, a *Döbr. k.* (90. l.) szövege így hangzik: Mert en *aiakim* karom lassal be töltek (ágekim h.).

Az 54. zs. 19. v.: *Redimet in pace animam meam* fordítása a *Döbr. k.*-ben (113. l.) En lelkem et *betegsege*be meg váltá (bekesegben¹ h.).

Ugyancsak az 54. zs. 24. versének ezt a részletét: *dolosi non dimidiabunt dies suos*, így fordítja (113. l.): éalardok ű napokat nem *feleztik* (felezik h.).

Érdekesebb a 70. zsoltár 2. versének szövegfordítása: *Inclina ad me aurem tuam: Földet*² haicad en hoziam (133. l. «Főledet» h.).

A 75. zs. 3. v. a *Döbr. k.* szövegében így olvassuk (141. l.): Es ű *neve* bekeben lőn, latin megfelelője: *et factus est in pace locus eius* (neve h. «hefe» kellene).

Csak egy példát említünk még s ez Sz. Pálnak a Korinthu-

¹ V. ö. 521. l. *bekesegben* meg koporsoba. mikent bvza aztág latin megfelelője (Jób 5. 26.): *Ingredientis in abundantia sepulchrum, sicut acervus tritici* (bevsegen h.).

² Az eredeti írásban az *ő* helyén *y* vagy *j* alak látszik; talán a másolt példányban H. B. előtt Fyledet lehetett, melynek *y*-ja nem volt elég tisztán olvasható. H. B. az *y*-t farkok vonallal ellátott *o*-nak nézte és az első *e* betűt kiugrasztotta. V. ö. 76 l. *Főledet* hayčad en ram: *inclina ad me aurem tuam* (30. zs. 3.), 82. ű fűli (33. zs. 16.), 92. l. te fűleiddel (38. zs. 13.), 93. l. filemet (39. zs. 7.) stb. Ha Bertalan pap értelmes másoló vagy átdolgozó lett volna, a 70. zs. 2. versének másolásánál emlékeznie kellett volna a 30. zs. 3. versére, melyben teljesen azt a szöveget másolta már egyszer, még pedig helyesen. Ha tehát ennyire nem emlékezett a mintegy 60 lappal előbb írt azonos szövegre s itt (133. l.) leírja az ellenmondó szavakat: határozottan értelmetlenül másolt.

siakhoz írt I. leveléből való (4. 3.) fordítás-szöveg téves másolására vonatkozik. A szentírásban (advent III. vasárnapjának epistolájában) ezt olvassuk: *Mihi autem pro minimo est, ut a vobis iudicer, aut ab humano die;* a *Döbr.* k.-ben (261. l.) így található: En nekem kedeg mindennel kyssebvl vágon, hog ti itilletek: avág valamel nepl.

g) A *Döbr.* k. hibáinak bizonyos csoportja H. B. másolásánál határozottan régebbi származású. Tudunk ugyanis példákat felhozni arra is a *Döbr.* kódexből, hogy még a *latin eredetinek fordításába*, amelynek valamelyik későbbi változatát másolta H. B., *egyres szók téves olvasás útján kerültek.* És ezeket a helytelen fordításokat H. Bertalan pap tévesen is másolta le. Lehetetlen — ezeket ismervén — H. B.-t értelmes másolóknak, még kevésbbé «átdolgozóknak» tartanunk.

A 26. zs. 4. versében ezt a latin szöveget: *Ut videam voluptatem Domini,* a *Döbr.* (71. l.) kódexben így olvassuk: *Hog vrnak akarattal lassam.* Világos a fordításból, hogy a *voluptas* szót *voluntas*-nak olvasta és így is fordította. Ez a téves fordítás megtalálható a *Keszthelyi* kódexben (58. l.) is: *hogy lassam wrnak akaratyath;* épen így van a *Kulcsár* k.-ben (58. l.) is. E három kódexnek egyezően téves szövege közös fordítás-eredet feltevésére utal bennünket.

Ép így téves a 41. zs. 3. versének fordítása a *Döbr.* kódexben (96. l.): *En lelkem istenre zomehozek eleven kutra mikoron ioiek.* Latin megfelelője: *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum; quando veniam.* Az eredetileg helyes «*fortem*» szónak «*fontem*»-mel való felcserélése a fordításban a gondolat módosítását vonta maga után.²

A 145. zs. 8. versében a «*diligít*» szót tévesztette össze a fordító a «*dirigit*»-tel s ez utóbbinak értelmében fordította a gondolatot a latin eredetitől eltérve: *vr igazakat igazgat*³ (226. l., zeret h.) Több példát idézhetnénk annak igazolására, hogy már abban a példányban is voltak tévedések, melyből H. B. másolt, sőt hogy ezeket és a hozzá hasonló latin szófelcseréléseken nyugvó hibákat még az a — talán sok évtizeddel előbb élt — fordító követte el, aki a latin szentírási szövegnek magyar nyelvünkre való átültetésén

¹ Káldi—Tárkányi bibliafordításában így van: *Nekem azonban legkisebb gondom, hogy tőletek ítéltessem, vagy az emberi törvénytől.*

² Az *Apor* k.-ből ennek a zsoltárnak a fordítása hiányzik. — A *Keszth.* kódexben (104. l.) ugyanezt a téves fordítást találjuk: *Zomehozek een lelkem ystenhez elewen kuth fere mykoron menendek.* — A *Kulcsár* ford. (102. l.) *Keszth.*-ével azonos. A téves fordítás tehát megint egyezik e három kódexben, ismét a közös eredet feltevését erősíti.

³ Latin megfelelője: *Dominus diligít iustos.*

fáradozott. Ezek a hibák tehát nem eshetnek teljesen H. B. pap rovására. De ha ez a vád nem is érheti a másoló H. B.-t, nem menthető fel egészen, mert neki, mint komolyabb tanulmányokkal foglalkozó férfiúnak, ha értelmesen, gondolkodva másolt, még inkább, — ha a feltevés szerint, megfontolt «átdolgozó» munkát végzett, — észre kellett volna vennie a rokon hangzású szók felcserélése s ilyen fordítása következtében az eredeti latin gondolatától való eltávolodást. Ha nem is jár mindig mélyen a gondolat különbség, azt még is meglehet és meg kell állapítanunk és pedig a másoló egri egyházmegyei férfiú, H. B. szellemi munkájának hátrányára.

h) Fontosabb mindezeknél Halábori Dobos Bertalan papnak a *Döbrentei* k. másolásában az a mulasztása, mellyel a *szentírás szövegéből egyes szavakat, részleteket, sőt egész versszakot kihagy* és így megcsonkítja a bibliai szöveget. Az így hiányosan, megmástitva írt szöveg a jóhiszemű olvasók lelki félrevezetését vonja maga után. Mert a hiteles és teljes *szentírás-szöveg* helyett H. B. tollából több helyen értelmetlen, másutt megváltoztatott, sőt csonka szöveget kaptak kézhez. A bibliának, mint Istentől ihletett *szent könyvnek*, teljes hűségű gondolatait várhatták és kellett is várniok a jámbor olvasóknak és csalódnok kellett. Ha egyes szók-nak és részleteknek elhagyása talán nem is szándékos, még kevésbbé tervszerű, az ilyen kegyeletes s a lélek üdvével kapcsolatos igazságokban minden esetre meg nem engedhető felületesség és bizonyos gondatlanság eredménye. Ha H. B. pap figyelmes «átdolgozó» lett volna és ha a latin textust állandóan szemmel tartotta volna a másoláznál s azzal a másolt vagy másolandó szöveget collaterálta volna — amint ez a feltevés kifejezésre jutott — akkor ezek a kihagyások ilyen nagy számban elő nem fordulhattak volna. Ezek a kimaradt részletek, — főleg egy papi embernél — kizárják az értelmes, szellemi tevékenység munkáját. Egyes, talán nem jelentős szók elhagyásával nem igen változik meg az értelem, ezeket mi sem tekintjük súlyos mulasztásoknak; de több helyről tudunk példát felhozni a határozott szöveg-módosításra, sőt szövegcsontkításra is. Ilyenek:

Pál apost. a Róm. írt levelének (15. fej. 8. vers) határozott s szabatosan kifejezett gondolata módosítva olvasható a *Döbr.* k.-ben (259. l.): Mert azt mondom nektek ho^g cristus kőrⁿől metelesnek zolgaloia volt: attaknak volo igireteket megerösseiteni. Az eredeti gondolat a következő: Dico enim Christum (*Jesum*) ministrum fuisse circumcisionis (*propter veritatem Dei,*) ad confirmandas pro-

missiones patrum.¹ A *Döbr.* k.-ben meg nem levő, tehát elhagyott rész tulajdonképpen a gondolat bázisa, mely elmaradván, a dogmatikus gondolat igen sokat veszít súlyából.

Teljesen értéktelen és értelmetlen a kihagyott — akár le nem fordított, akár a másolásban kimaradt — szók miatt a karácsonyi hajnali mise epistolájának egyik helye (Pál lev. Titushoz 3, 5.) A parallel szöveg maga beszéljen (268. l.):

nem igassagnak. dolgiból. melléket mi tőttonk. de v̄ irgalmassaga zere... minket... vyonnan ziletetek mosdasaval...

non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam (*salvos*) nos (*fecit*) per lavacrum regenerationis (*et renovationis Spiritus Sancti*).

A gondolat a *Döbr.* k.-ben hiányos, sőt teljesen érthetetlen, mely értelmes másolás — még inkább «átdolgozás» — feltevése mellett szinte megmagyarázhatatlan jelenség. Ez a szöveg pedig a hivatalos istentiszteletnek integrális része, mely már csak ezért is nagyobb és gondosabb figyelmet érdemelt volna a másolásban. — És nem csak ezt az egy-két esetet találjuk; nagyon sok a hiányosan, csonkán, a kihagyások miatt értelmetlenül másolt részletek száma. — Hasonlóképpen csonka a Lukács 24. 39. v. (*Döbr.* 321—322. l.):

lassatok en kezeimet: es en labaimot: mert en vagok az: tapasztalatok... es teteme ninč mikent latatok hoč en nekem vagon

Videte manus meas, et pedes, quia ego ipse sum, palpate (*et videte, quia spiritus carnem et*) ossa non habet, sicūt me videtis habere.

Értelmetlen a kihagyott részletek miatt a «Tizenharomad nári Epistola Pál galatas nevő görög varosba Capitulum harmad» fejezetének 18. verse (368. l.):

Mert ha ez törvenből... Abraamnak kedeg... adta isten.

Nam si ex lege (*hereditas, iam non ex promissione*). Abrahae autem (*per repromissionem*) donavit Deus.

Hiányos a 17. zsolt 18. versének szövege (36. l.), ahonnan ismét épen a gondolat lényege maradt el:

(17. v.)... es sok vízből fel vön engemet (18. v.)... es azoktul kik gólöltek engem. mert v̄k meg batorultak en raitam.²

... et assumpsit me de aquis multis. (18. v.) (*Et eripuit me de inimicis meis fortissimis*) et ab his, qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me.

¹ Káldi—Tárkányi fordításában: mert azt mondom, hogy Krisztus Jézus szolgája volt a körülmétkedésnek *Isten igazmondása folytán* az atyáknak tett ígéretek megerősítésére.

² *Keszth.* és *Kulcsár* kódexekben megvan a teljes szöveg-fordítás. Hasonlóan értelmetlen még: 117. zsolt. 23. v., Pál Tit. 3, 5., Pál I. Kor. 12. 6. stb.

A 70. zsolt. 5. versszaka teljes egészében hiányzik (133. l.)¹, ép így Pál Róm. 15. 10. A nagyszerdai passio (Luk. 22.) is csonka, mert 458²⁰. «tagada» szava után nincs meg a következő részlet fordítása: «eum dicens: Mulier, non novi illum. (58. v.) Et post pusillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es. Petrus vero ait».

Mindezeknél meglepőbb, hogy az első zsoltár első verséből is — tehát ott, ahol írni kezdett, ahol s amikor tehát még se fáradt, se szórakozott nem lehetett — kimaradt néhány szónak magyar fordítása². Álljon itt maga a két szöveg (15. l.):

Bodog ember ki nem iart keğöet-
leneknek tanačaba: . . es ki dögnek
zekibe nem vlt

Beatis vir qui non abiit in consilis
impiorum, [et in via peccatorum non
stetit], et in cathedra penitentiae non
sedit.

Mindezek alapján kételkedés nélkül igazoltnak tartjuk, hogy a *Döbrentei* kódex leírója, *Habori* faluból nemzett *Dobos Bertalan* az 1508-ból ránk maradt kéziratnak nem átdolgozója, hanem egyszerű másolója volt, amint Toldy Ferencz vitatta (Előszó XI. l.): «Bertalan pap itt nem mint író, hanem mint másoló szerepel».

III.

7. A *Döbrentei* kódex nem bibliafordítási célzattal készült. Sem a bibliai szöveg-egységek kiválasztásában, sem elrendezésében és főleg a tartalmi anyag értékelésében nem fejeződik ki határozottan a szentírás-fordítás jellege. A *Döbr. k. liturgikus könyv*.

Egészében és részleteiben, mindenekelőtt anyagcsoportosításában nagyon hasonló a német irodalomból jól ismert s a X. és XI. században híres szentgalleni benedekrendi tanárnak, *Notkerus Labeo*-nak³ ugyancsak liturgikus célt szolgáló műveihez. A *Döbr.*

¹ Viszont a *Keszth.* és *Kulcsár* kódexekből hiányzik a 72. zsoltár 15. versének megfelelő magyar szövege, míg az *Apor* és *Döbr. kk.*-ben megvan. Hasonlóan kimaradt még (291. l.) Pál I. Kor. 10. 3. stb.

² *Keszth.*, *Kulcs.* és *Batthyány* kk.-ben megvan a teljes szöveg fordítása. A többi kódex hiánytalan magyar szövege azt a föltevést támogatja, hogy a *Döbr. k.* eredeti fordításában ez a részlet meglehetősen, de később valamelyik, talán épen a H. B. pap-féle gépies másolásból kimaradt a másolónak gondatlansága folytán. — Hiányosan másolt helyek még: 17. zsolt. 27. v., 34. zs. 4., 39. 15., 48. 13., 55. 11., 70. 10., 70. 24., 87. 5., 105. 33.; V. Mózes 32. 28., Izai 62. 4., Izai 61. 1. stb. stb.

³ *Notkerus Labeo*, kinek állandó jelzője a «német», a «teutonicus», igen nagy érdemet szerzett a német nyelvhasználat és irodalom körül. Benedekrendi szerzetes, aki 950 körül született és 1022-ben halt meg. Híres egyéniség s nagy hírű tanára volt a jőnevű szentgalleni kolostori iskolának.

kódexben megtaláljuk a zsoltárokat és pedig nem szentírási sorrendben, hanem szertartástani beosztásban (15—230. l.); ezután jönnek a canticumok a megfelelő himnuszokkal (230—256. l.); harmadik helyen van az egész évi vasárnapi és szentekről szóló (de Tempore et de Sanctis) lectió- és evangélium-harmonium (256—419. és 484—494. l.) a négy passióval (425—472. l.); a negyedik részlet a canctium canticorum (473—483. l.), az ötödik Jób könyvének fordítása (511—524. l.). Mindezek szigorúan és hivatalosan meghatározott liturgikus szövegek, melyeknek sorrendjét és anyagát csak kiegészítik — hatodszor — a szűz Máriáról szóló elmélkedő szövegek (419—424. és 495—510. l.) ugyanazon liturgikus cél szolgálatában.

A Döbrentei kódexben levő szentírási szövegeket mint imádságokat és istentiszteleti szertartások megfelelő részleteit kell tekintenünk. Ezeket tehát liturgicus usus hozta létre és válogatta ki formában és tartalomban egyaránt; elhelyezésük és csoportosításuk is egyedül a katolikus hívek lelki szükségleteinek kielégítését tartja szem előtt a pastoratió kereteiben. Rá akarták segíteni a magyar fordításokkal a világi híveket vagy a latinul nem tudó szerzetes testvéreket a kath. egyház hivatalos szertartásain való részvétel mély és bensőséges fructusaira. A kath. egyházzal való szoros együtt gondolkodás és érzés lélektani szempontjai kívánnak érvényesülni ezekben az anyag-csoportokban hittételi alapon.

És ez a liturgicus usus és ennek szellem-termékei minden nép irodalmában szükségképen megelőzték a teljes biblia-fordítást. A *Döbr.* k. tartalma is jórészt a szentírás részleteiből került ki s így nem egyéb, mint ennek a fidelis populus belső világa szerint való selectioja a szertartásokban legközvetlenebbül megnyilatkozó lelki életszükséglet alapján. És mert ez három helyhez fűződik eredetileg és ma is, három szétválasztott műbe is foglaltattak a cél és használat szerint. Az első a misekönyv, a második a breviárium, a harmadik a rituálé. A misekönyvet és ennek istentiszteleti szövegét

Mély jámborsága és előkelő tudományossága jellemzi. Harmincéves tanársága alatt iskolája használatára lefordította latinból németre Aristoteles, Cato, Vergilius, Terentius stb. műveit; a *zsoltárokat és Jób könyvét* a szentírásból. Zsoltárkönyvét imádságokkal egészítette ki. Járatos volt a zenében. Több latin munkát is írt. Híres retorikája és logikája (De partibus logicae). A német nyelv hangsúlyának megállapítása és arról írt rendszeres tanulmánya igen nagy hírt szerzett nevének. — Notkerus Labeo műveit P. Piper adta ki 3 kötetben 1882-ben L., Dr. Anselm Salzer: *Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur*, I. Wien, 104—112. l. és *Kirchliches Handlexikon*, München, 1912. II. 1166. l. stb.

a templomban használják; a breviáriumot templomban és otthon, a rituálét ismét részben a templomban, részben azon kívül. — Az elsőből valók a *Döbr.* kódexben a templomi áhitatoskodásnak szövegeiül egyes miserészek és pedig az epistolák és evangéliumok; a másodikból valók részben templomi, de inkább otthoni imádságokul a zsoltárok, himnuszok és lectiok; végre a harmadikból való ismét a templomi (*praesente corpore.*), de főképp temetői gyászszertartás imádságai gyanánt Jób könyve egyes fejezeteinek fordítás-szövege.

A középkori európai irodalomban tényleg minden nép nyelvén először a liturgicus célzatú és tárgyú szövegek jelennek meg; és ezek között is legelső sorban a vasárnapi és ünnepi epistola- és evangéliumi pericopák. Ezek után jönnek a zsoltárok a canticumokkal, melyek mindenütt az egyháztól approbált imádságokként szerepelnek az egyházi és a hívő nép kezében és ajakán. A temetési szertartás zárja be a lelki életszükséglet és áhítat-megnyilatkozás csoportját. Ezt a határozott sorrendet és ezek szövegfordítását hiven megtaláljuk a német irodalomban is, ahol már 748-ból ismerünk evangéliumi részlet-fordítást (Máté evangéliumából), majd a IX. századból teljes evangélium-harmoniát, melyben az egész évi evangélium-pericopák megvannak. Egyes zsoltár-részletek, canticumok és végül Jób könyvének fordítása csak a X. és XI. századból maradtak fenn *Notkerus Labeótól*. Ezek mind liturgicus szövegek és a hívek lelki áhítat-megnyilatkozásaiul szolgáltak a német nép nemzeti nyelvén. A híres szentgalleni bencés tanár minden esetre nem csupán a saját lelki gyönyörködésére fordította le a zsoltárokat és Jób könyvét, hanem a hívek lelki életmegnyilatkozásainak kívánt velők szolgálni. A német irodalomnak ez a fokozatos fordítás-sorrendje azonosnak látszik a *Döbrentei* kódexben maradt szentírási részletszövegekkel, melyek igazolhatólag minden esetre régebbi fordításnak másolatai. — Teljes, vagyis rendszerezetten egész zsoltárfordítása a német irodalomnak csak a XII. századból maradt fenn, míg teljes szentírásfordítása csak a XIV. sz.-ból. Miután a *Döbr.* k.-ben az egész — mind a 150 — zsoltárfordítás megvan, valószínű, hogy egyes zsoltárok fordítása nálunk is megelőzte a teljes egészét — amint például látjuk a liturgicus cél szerint való válogatást a *Festetics* kódexünkben (1494 körül), ahol csak azok a zsoltárok vannak meg, amelyek a Mária-hórák (Off. B. V. M.) egyes szakaszainál szükségesek voltak.

A *Döbrentei* kódex tartalmának anyagszortjai felölelik a laikus hívek egész hit-életét, kiterjeszkednek annak részleteire és

a lelki pásztor hivatalos functióinak pastorális kereteiben mozognak a parochia területén. Önként kínálkozik ezek után a kapcsolat az egri egyházmegyei Halábori Bertalan pap műve, a *Döbrentei* kódex és a parochiális functio között. Több kódexünk szerzetesek számára készülvén, a magasabb ascesis körében mozog, a tartalom subtilis anyagával és annak scholasticus vagy mysticus jellegű feldolgozásával: a *Döbr.* k. megmarad a cura animarum tágabb területén.

8. És a Szent István korában — részben előtte, de főleg utána — nagy lelki erővel végrehajtott és az állameszme szolgálatában is mérhetetlen értékű térítő munkának hathatós szolgálatot teljesítettek ezek az imádságok mint liturgicus szövegek. Nem állítjuk — adatok híján — hogy már akkor a lingua vernálicson hangzottak el ezek az imádságok vagy azok egyike-másika vagy, hogy ezek a fordítások részben talán már akkor készültek; de hangoztatjuk, hogy ezek a térítés munkájának valamelyes formában és némely részleteiben *conditio sine qua non*-jai lehettek. Hiszen jól tudjuk, hogy a kath. vallás terjesztésének és elfogadásának legelső idejében és ettől kezdve állandóan megtartották naponkint illetőleg (pld. a misét a hívek számára) vasárnaponkint az egyes istentiszteleti szertartásokat. Ezeken tehát a nép részt vesz (*concursum populi*), azokat végig hallgatja. És ezeket a szertartásokat főleg annak egyes részeit kétségtelenül megmagyarázták a híveknek, sőt talán — a tisztább megértés céljából — le is fordították. Közvetlen eszközei tehát ezek a kath. vallás hitigazságai megértésének és megértetésének, formái a hitből fakadt lelki buzgóság és áhitat gyakorlásának, alkalmá a lelki élet megnyilatkozásának, még pedig nemcsak kifelé, a közös vallásgyakorlatokban, hanem befelé is a magánajtatosságokban. A magyar nemzet első keresztény századában és századaiban, ha nem is voltak ezek ennyire körvonalazottak s categorizálva, ha nem is ezeknek mindegyike, de némelyike és egyes részletei, esetleg töredékei hazai nyelvünkön is elhangozhattak. E feltevésnek van alapja, mert a gondolatnak van dogmaticai háttere. És ha írásos adatok nem is igazolják ez ideig directe, vannak e feltevésre indirect argumentumaink.

Szent István¹, Szent László, Kálmán királyaink törvényei a többek között az istentiszteleten való megjelenést, sőt az azokon való épületes jelenlétet kívánták. Ez az épületes — vagyis lelki haszonnal járó jelenlét — a *divinae lectiones* lelkiismeretes hallgatásán nyugodott. Hogy kívánhatták a szent királyok a *divinae*

¹ I. törvénykönyv, IX. fejezet.

lectiones: epistola és evangélium áhitatos és megértő hallgatását, ha azok a hallgatóság, a laikus hívek, nagyobb része előtt érthetetlen, latin nyelven, olvastattak fel? Ugyanez a kath. anyaszentegyháznak is sürgető óhajtása, sőt parancsa, mely így hangzik: vasár- és ünnepnap misét *becsületesen* hallgass. A lelki szükséglet kívánta tehát, sőt sürgette mindjárt a XI. században, már Szent István királyunk idejében — részben előtte a vallás terjedése s annak gyakorlása arányában — legalább a vasárnapi és ünnepi epistola- és evangélium-szakaszoknak magyar nyelvű felolvasását, tehát fordítását. Nem állítjuk távolról sem, hogy ezek az evangélium- és epistola-szakaszok épen olyan szükségesek voltak a hívek lelki életének kialakítására és biztosítására, mint például a Miatyánk, Üdvözlégy vagy a Hiszekegy imádságok; azoknak a nemzeti nyelven való ismerete és fordítása sem volt annyira mindennapi szükséglet. De a vallás igazságait és az ismeretközlés tárgyi adatait valahol csak le kellett szögezniök, hisz az élő szó elrepül és a kevésbbé értelmes vagy kevésbbé jó emlékező-tehetségű hívek könnyen elfelejthették azokat. Minden esetre le kellett ezeket valahol, valamilyen formában kötniök a hithirdetőknek, akik a magyar nép térítési munkáját végezték. Még akkor is fel kell ezt tennünk és meg kell ezt követelnünk, legalább a későbbi évtizedekben vagy idők multán az első századokban, ha eleinte nem magyar ajku papok hirdették is tolmáccsal a katolikus hitet és annak igazságait.

a) A szabolicsi¹ zsinat 1092-ben, az esztergomi zsinat² 1114 körül előírja, hogy «in omni dominico die in maioribus ecclesiis evangelium et epistola exponantur populo, in minoribus vero ecclesiis fides et oratio dominica»³. Amint tehát a Miatyánknak és Hiszekegynek mint ima- és dogmaticus szövegeknek alapvető vallásos ismeretképen minden katolikus hívő szívében és ajakán meg kell jelennie és hiányoznia nem szabad, amint öntudatos hitéletet kezd élni: épenúgy ismernie kellett a magyar népnek is mindjárt a megtérés évtizedeiben, vagy századában, legalább ezen törvények értelmében már a XI. és XII. stb. századokban a vasárnapi evangéliumokat és epistolákat, mint hittételeket tartalmazó inspirált szövegeket. Ezekből a rendelkezésekből következik, hogy a nagyobb

¹ XI. törv. — L. Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904., 34., 147., 160. l.

² L. Závodszy: i. m. 198. l.

³ V. ö. Dr. Szentiványi Róbert: A szentirástudomány tankönyve, 2. könyv. Bpest, 1917., 118—130. l.

községek lelkipásztorai kezében ott lehetett az evangeliárium és lectionárium magyar fordítása; különben hogyan olvashatták és fejtegethették volna azok szövegét a legnagyobbbészrt csak magyarul tudó hallgatóság előtt.

b/ Ezek után jött a *zsoltárok* ismerete. A Liber de institutione morum vagyis Szent István király Intelme fiához,¹ utal Szent Athanáz hitvallására: «Ez a katolikus vallás — mondja az I. fejezet végén — melyet, mint Szent Athanáz mondja, ha valaki igazán és erősen nem hisz, nem üdvözölhet.» Ez a Szent Athanáz hitvallása pedig a breviárium-imádságnak integrans része és a legrégebb kódexekben a zsoltárszövegek közé illesztve ad Primam rendszerint megtalálható. Szent Athanáz hitvallását breviárium mondása közben mondják az egyházi férfiak s utánuk a hívek is. Valószínűen feltehető, hogy Szent István és Szent Imre is innen ismerik. Hogyan hivatkozhatnék ez az Intelme ismeretlen szövegre!? És ha hivatkozik, azt ismerniök és hinniök kellett.

Az 1111-ik év körül származó Szent Imre-legenda említi, hogy míg a többi magyar ifjak a megengedett testi pihenést élvezték éjtszaka csendjében, Szent Imre virrasztott és két szál gyertyánál mint királyfihoz illik, — mondja a legenda — ISTEN-nek zsoltárokat zengett². Imre ugyan tanult latinul, amint tudjuk, de a korabeli ifjak és más buzgó latinul nem tudó hívek épen úgy zenghettek zsoltárokat, mint ő ha nincs is róluk feljegyzésünk. Egyéb-ként is a Szent Imre-legendában evangélium-szakaszokat is találunk idézve, annak jeléül, hogy, amit a törvények előírtak, — sőt minden esetre már a törvények előírása előtt — ismerték a szentírásnak megfelelő részleteit³.

De a *Döbr.* k. zsoltár-csoportosítása világosan jelzi, hogy nem szentírás-fordításul, hanem határozottan liturgikus czéllal készült, vagyis a zsolozsma rendszerének megfelelően. Ezért találjuk a hét egyes napjai szerint való beosztást. Ugyanigy írták a legrégebb

¹ Békefi Remig zirczi apátúr, egyetemi tanár, a *Századok* 1901. dec. füzetében foglalkozik széleskörű összehasonlítással az Intelmek keletkezésével és forrásaival; kimutatja, hogy szerzője Szent Gellért püspök, keletkezésének ideje a XI. század eleje.

² Magyar kiadása Vargha Damján fordításában: Szent Imre-émlékönyv. Budapest, 1907., 142—150. l.

³ Az *Érdy* kódex Szent Imre legendája is megemlíti a zsoltárok olvasását ezekkel a szavakkal: «Mykoron eegyebek alom myat el nehezŵltenek ew akkron mynt olyan nemes kyral ffywnak yllöt tenny zeweetnők vylaghaaal az zent *Soltaar* kenywet eleybe vette es azt olwasta zolgalwan az wr istent es myndden psalmusnak wtanna töredelmes zywel es ayoytatus leelekkal byne bochanattyaat keertte az wr istentŵl». (615. l., Nyár, IV. 439—440. l.)

manuscriptumokba, péld. a jelen tanulmányhoz használt, az 1377-ik évből ránk maradt és Gyulafehérvárott őrzött, pergamen magyarországi breviáriumban, amelyben ugyanazoknak a zsoltároknak első betűi vannak feltünőbb és diszesebb rajzokkal ellátva, melyek a hét egyes napjaira való csoportosítás szerint kezdik a zsoltárok sorrendjét. Így az 1. (vasárnapra)¹, 26. (hétfőre)², 38. (keddre)³, 52. (szerdára), 68. (csütörtökre), 80. (péntekre), 97. (szombatra) és 109. a vecsernyére. Teljesen ugyanez a beosztása a *Döbrenitei* kódex zsoltárainak is, még pedig kiegészítve a laudesnél a Te Deummal és a primánál Szent Athanáz symbolumával stb.

c) Harmadik helyen vannak az officium divinum *lectioi*, melyeket ismerni akartak a világi hívek is, hogy a zsolozsmázásban tiszta értelemmel és mélyebb lelki haszonnal vehessenek részt. Ennek is megtaláljuk nyomát a *Döbrenitei* kódexben. A Cseresnyés Ádrástól megtámadott⁴, de Szent Ágoston művei között tényleg megtalálható⁵ és a *Döbrenitei* kódex 419. lapján kezdődő «Ziz Marianak tyztessegere» szolgáló s «odecos»-nak címzett, «Loquamur fratres» kezdetű szöveg ugyanaz, melyet a Mária-officiumok in Sabbatis diebus hat, in Adventu három lectiojában használatra felvéve és beosztva megtalálunk. Tehát ez a szöveg is hiven alkalmazkodik a liturgikus usushoz, vagyis ezt a részletet is nyilván nem véletlenül választotta az író, aki t. i. a *Döbrenitei* kódexünket a maga eredetijében, a fordításban összeválogatta. — A Cantica Canticorum teljes fordítása is liturgikus célt szolgál, hiszen ennek szövegéből a breviárium mint Responsorium-ot, Capitulum-ot, Antiphonát stb. sokat átvett az egyház hivatalos istentiszteleti imádságaiba.

d) Negyedik nagy liturgikus jelentőségű részlete a *Döbrenitei* kódexnek a Jób könyveiből való fordítás, melynek szövege a gyászszertartásokban szerepel⁶. A kath. egyház ugyanis ebből veszi a pro defunctis officiumban a lectiókat. És Jób könyvének fordítása zárja is a *Döbrenitei* kódexet.

¹ Az 1—25. zsolt. után következik «primára» az 53., majd a 117. és 118., melynek 32. versszaka után található a Quicumque, vagyis a Sz. Athanáz hitvallása.

² A 26. zsoltár előtt azt írja H. D. Bertalan pap: «Imar zoltarnak masod reze el kezdetik». (71. l.)

³ A *Döbr.* 91. l. olvasható: «harmad nocturnos keddi veterner».

⁴ Előszó IX. l.

⁵ Migne: Patr. Lat. 39. k. Szent Ágoston összes műveinek V. kötete (pars altera), 2130. l., 1. b. Sermo CCVIII. a/.

⁶ A temetésnek kath. egyházi szertartásai mindenesetre latinul folytak le, az imák nyelve is ez volt kétségtelenül, de a Halotti Beszéd és Könyörgés magyarnyelvű szövege bizonyosága annak, hogy a temetőben a

Világosan igazolható tehát a *Döbrenitei* kódex egész anyagának és tartalmának liturgikus jellege. A tartalom igazolja, hogy részint magán vagyis mindennapos vallásgyakorlat céljait szolgálta, részint a vasárnapi istentiszteleten és gyászszerartáson való részvételt tartotta szem előtt.

IV.

9/ A mi nemzeti irodalmunkban, a külföldi nagyobb irodalmaktól eltérőleg, a teljes biblia fordítás jelenik meg először! Sajnos előtte minden régibb könyvünk elveszett a háborús külső és belső zavargások, pusztítások, dúlások közepette. Pedig kétségtelennek mondhatjuk, hogy mielőtt a Tamás és Bálint-féle *teljes bibliafordítás* a XV. század elején elkészült, a lelki és hitvallási szükségletek, a hazai és egyházi törvények, magán és nyilvános vallásgyakorlatok céljaira kellett lenniök liturgikus célú könyveknek, melyeknek őse valamilyen formában talán — ha adatunk nincs is rá — még a XI. vagy XII. században születhetett. Ezek az evang. pericopák, melyeket comesnek nevezhetünk, voltak kétségtelenül első megnyilatkozásai a vallásos életnek. A hívek lelki életszükséglete hosszú idő multán újabb óhajtással lépett fel és a szerint — eléggé lassú menetben — haladhatott a bibliafordítás. Második helyen vannak — mint láttuk a német irodalomban is — a zsoltárok, mint imádságok. Még későbbi időben érezhették a hívek a kath. hittételek pontosabb és teljesebb megismerése vágyánál külön az új testamentom könyveinek hiányát. Majd ezek után fordítják az ószövetségi tanító vagy egyéb istentiszteleti célt szolgáló könyveket. És csak ezek után törekszenek arra — ötödször — hogy a többi szentirási könyveket is lefordítsák.

Annak az 1642-ik évvel végződő s «*Cronica seu origo Fratrum Minorum de observantia in Provinciis Bosnae et Hungariae Christo Jesu militantium*» című munkának ezt a szövegét «*Thomas et Valentinus cum quibusdam hominibus insanis et mulierculis consilio inito nocte recedentes, ad regnum Moldvae intraverunt, ubi iidem duo clerici haeresim praedictam seminantes utriusque testamenti*

sírnál (*sermo super sepulchrum*) magyar nyelvünk is megszólalhatott. A hivatalos szertartási imák között — *Officium Defunctorum*ban — a lectiókat Jób könyvéből válogatták ki. Ezért van meg a kódexirodalmunkban egyedül álló Jób könyvének néhány fejezete a *Döbrenitei* kódexben. A Halotti Beszéd és Könyörgés az Árpád-kori temetési szertartásoknak — *Off. Def.* — magánjellegű, tehát nem hivatalos, része.

scripta in Hungaricum idioma transtulerant», — eddig irodalmi dogmának tekintettük. Ezt feltétlenül elfogadtuk, sőt ezzel bizonyítottunk is, ha kellett. Pedig ez tévedés, «mutatio elenchi», mert még maga is bizonyításra szorul, hiszen egy századokkal később élt írónak elszigetelt állítása. A Cronica clericusainak fordítását nem tagadjuk elégséges ok nélkül, de a kézirat autenticitásának «absolut» értékét bizonyítékok híján kétségbevonjuk. Ha le is fordították és ha ők is fordították az egész szentírást, nagy kérdése marad az irodalomtörténeti kutatásnak, vajjon — amint Szentiványi R. mondja — «e hussita fordítók Moldvában minden segélyforrástól távol s a katolikusok közösségéből kizárva, tisztán a maguk emberségéből végezték-e munkájukat, avagy felhasználtak-e hazulról hozott vagy a moldvai egyházközségekben található korábbi magyar fordításokat, talán soha meg nem oldható irodalomtörténeti kérdések.»¹

Szerintünk minden esetre meg kellett előznie a teljes bibliafordítást a liturgikus műveknek, melyeknek, — ha ránk nem is maradtak — elég nagy számmal kellett már Tamás és Bálint bibliafordítása előtt létezniök a nagyobb parochiákon.

A Döbrenitei kódex ilyen liturgikus munkának fordítás-másolata, mely irodalmunkban ha nem is áll minden részében teljesen egyedül, mégis külön bírálendő. És a magyar kath. egyház liturgikus életének egyik becses emlékét kell a Döbrenitei kódexben látnunk annak jelöl, hogy nem folyt minden latin nyelven, hanem már régebben is, ahol arra szükség volt s ahol lehetett, a nemzeti nyelvet is szolgálta.

10/ A perdöntő bizonyíték még hátra van. A kódex 282—283. lapján olvasható a «Vizkereszt octavaian» való epistola, melynek szövege, helyesebben annak a kódexbe való belemásolása igazolja, hogy Halábori Dobos Bertalan pap nem önálló fordító, nem is átdolgozó, hanem egyszerű másoló. Ez az epistola Bertalan pap cím-írása szerint Izaiás XII. capitulumának szövege. Volf György a Nyelvemléktár XII. kötete számára készülő kódex-másolatban minden szentírási szövegnél ()-be téve, megjelöli a fejezet és versszak számokat. Vizkereszt octávjának szövegénél a szentírás megjelölése helyett kis vízszintes vonalat alkalmaz, jelezvén ezzel, hogy a szentírásban a latin eredeti szöveget nem tudta megtalálni és így megjelölni. Sokan kerestük eddig ennek a kis részletnek forrását, de sikertelenül, pedig sok-sok kézirat és incunabulum és későbbi kiadású szentírást átkutattunk. Másutt kellett tehát valahol annak nyomára jutnunk.

¹ I. m. 122. l.

De hol? — Ismervén a *Döbrenței* kódex liturgikus jellegét, elővettük a liturgikus műveket, missalékot és breviáriumokat és ime, hosszabb hiábavaló keresés után megeljük az eddig hiába keresett szöveget a maga teljes egészében némely hazai és külföldi kézirat és ösnyomtatvány megfelelő helyén. A többi között megtekintettünk Gyulafehérvárott egy veronai 1480. évi ösnyomtatványt, meg egy más XV. századi cölni kéziratot breviáriumot és végül egy hazai, 1377-ben másolt, gyönyörű pergamen Missale-kódexet. Mindháromban megtaláltuk ennek a résznek latin eredeti szövegét.

Döbrenței kódex 282—283. l.

Vizkerezat octavaian Epistola Isaias propheta Capitulum XII.

(Isai. XXV.) En vram istenem tiztellek teged: dičeretet tezek te ne vednek ki čydalatos allatokat tezs: te regi tanalčod bizon ležen.² — vram igen felsegős aztarod Sabaot isten remensegnek koronaia ki dičőséggel ekesölt. őrvengén kiellen. őrvengének iordannak p̄vztai: es en nem meg latta vram nařsagat. es istennek felseget Es lezen gőlekezen: es meg valtozvan isten mia: es iő sionba. nağ őrmöml: es őrők őrmög lezen v̄ feien dičeret es őrvendes. Es hegekben ki n̄itot foľo vizeket: es mezőknek közepin kv̄t feieket zegek Es vizznel kv̄l valo földeket meg őtözök. Ime (283. l.) en geremekem fel emelkedik: es felmagaztatik es igen nağ dizes lezen: — (Isai XII. 3—5.) vigassaggal meertek vizeket idvőzytőnek kv̄tibol. es monğatok az napon vallatok vrnak es kyalčatok v̄ nevet: Tuttassatok nepekben v̄ ereit Emlekezieitek hoğ igen felseges v̄ neve Inekell'etek vrnak: mert nağv tön. hirdessetek el ezt mind zeles földön Monga. mindent tehető vristen.

Missale Strigoniense, perg. MS. 1377.¹

In Octava Epiphaniae. Lectio.

(Dicit Isaias:) Domine Deus, meus honorificabo te, laudem tribuam nomini tuo, qui facis mirabiles res: consilium antiquum verum fiat. — Domine excelsum est brachium tuum, Deus Sabaot, corona spei, que ornata est gloria. Exultet desertum: exultent solitudines iordanis: et populus meus videbit altitudinem domini: et maiestatem dei, et erit congregatus et redemptus per deum. Et veniet in Sion cum leticia: et leticia sempiterna erit super caput eius: laus et exultacio. Et aperiam in montibus flumina: et in mediis campis (!) fontes dirumpam, et terram sicutem sine aqua fundam. Ecce puer meus exaltabitur et elevabitur et sublimis erit ualde. — Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris et dicetis in illa die: confitemini domino et invocate nomen eius. Notas facite in populis virtutes eius; mementote quoniam excelsum est nomen eius. Cantate domino, quoniam magnifice fecit, annunciate hoc in universa terra. Dicit dominus omnipotens.

Halábori Dobos Bertalan a *Döbrenței* kódex e részében nem szentírás-szöveget másolt, — holott annak mondja — hanem Izaiás

¹ A Missale Strigoniense leírását lásd Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár c. művében. Budapest, 1899., 157—163. l. E nagybecsű MS. újabb jelzése II. 134.

² Eddig (En vram ... ležen) Izaiásnak szentírás szövege. Innen az alsó vízszintes vonalig (vram igen ... dizes lezen) nincs meg a szentírásban; vigassaggal ... vristen-ig ismét a szentírásból való.

két különböző fejezetrésze közé ékelődött graduálé vagy Responsorium ima-részletet, melynek szavai biblikus szavak, de szövege nem biblikus szöveg. Mikor az ősi liturgiában kialakult ez a szövegű epistola, a középső szakasz tévesen került Izaiásnak két különböző fejezetű részlete közé. Tehát szentírási szövegek közé a nem szentírási rész. Ez a biblicus szöveg-hamisítvány azonnal eltűnik, amint az V. Pius-féle missale- és breviárium-reform fellép. És tényleg csakugyan hiába keressük ezt az álszentírási szöveget az V. Pius reformja utáni időből; ellenben a középkori missalékben híven megtaláljuk.

Ebből is látható, hogy Halábori Dobos Bertalan nem szentírási szövegekből válogatta össze, vagy szerkesztette meg a ma *Döbrenteinek* nevezett kódexet; sőt ebben a részben nem is magyar szentírási-szöveget másolt, hanem a magyarok használatára szánt már kész liturgikus könyvből másolt több-kevesebb pontossággal. Nem lehet értelmes másolónak, még kevésbé «átdolgozónak» tekintenünk azt az egyházi férfit, aki nem inspirált szentírási szövegre kiterjeszti folytatólagosan a bibliai hitelesség jellegét; és írásával hamis tételt igazol ilyen fontos kérdésben. Épen nem állítjuk fel a szándékosság vádját, hiszen ő csak eszköz volt. És mert ezt mégis megtette, tévedett. Ezzel jelzi határozottan, — és mi most ezt a kutatás szerencsés eredményével kimutatjuk, — hogy kételkedés nélkül megnyugodott az előtte levő s másolt kézirat hitelességén. Hogy nem kételkedett a szöveg hűségében, határozottan igazolódik, hisz minden gondolkodás nélkül vagyis gépiesen másolt; H. D. B. tehát a *Döbrentei* k. másolása közben, kritikát nem gyakorolt. És ha itt — ilyen fontos esetben — nem gondolkodott, másutt is alig tette. Az egyes szavak helyes vagy nem egészen odaillo használata kevésbé jelentős, mint a szövegeknek ez a hitelességi kérdése. Ezen az alapon nem tartjuk valószínűnek, hogy az interlineális miniumos megjegyzések, korrigálások és pótlások az ő szellemi munkájának tudatos produktumai. Ha pedig nem azok, akkor az irodalmi vitának ezt az oldal-ágát egyszerre elvágthatjuk, mely így kikapcsolódván, jelentősen megkönnyebbül a kérdés megoldásának lehetősége¹.

A szentírási pericopák közé interpolált pseudo-biblicus szöveg ékesszólóan tagadó választ ad H. Bertalan pap irodalmi érdemeinek positívumairól. Csak technikai másoló írhatott például «asztarod» szót, mely ha értelmezni kívánjuk: Asteroth (Venus istennő szó-

¹ Jelen esetben csupán érintettük e kérdést; e tüzetes tárgyalást a *Döbr.* kódexről szóló tanulmányunk külön kiadására hagyjuk.

alagnak sémi többes száma) téves írásának látszik és a látszat szerint tényleg megtéveszti az olvasót. Bertalan pap nem érezte, nem is kutatta, nem is tudta, mit másol az «*aztarod*» szóban, mely az immár szerencsésen előkerült latin megfelelője (*brachium tuum*) szerint a. m. «*az carod*».

***

Örömmel írjuk befejező gondolatul e tanulmány rövidre fogott kivonata végén, hogy a forráskutatások és tanulmányozások e napjaiban a *Döbrentei* kódex eddigelé ismeretlen más¹ szövegének is megtaláltuk forrástani megfelelőjét. Sikerült felfedeznünk a «Nagy bod azzon . . . Octava»-jára írt elmélkedő (505¹⁸—510²⁵. l.) szövegnek latin eredetijét is.

¹ Ezek után az egész (524. l.) *Döbr.* kódexnek csupán három részlete marad forrás nélkül és pedig a Krisztus kínszenvedésének tractatusa (1—13. l.), a «Ziz Marianak tyztessgere odecos Ágoston» befejező (424^{10—21}) részlete és a rövidke mese (483. l.) szövege.

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A régi Széchenyi-lánchid anyagának kimerülése.

Rejtő Sándor r. tagnak 1919 évi febr. hó 14-én tartott székfoglaló értekezése.

Amidőn e helyet elfoglalom, hálás köszönetet mondok a Szent István Akadémiának megtisztelő megválasztatásomért. Székfoglalóm tárgyául:

a régi Széchenyi-lánchid anyagának kimerülését

választottam, mert anyaga a legutóbbi szilárdsági vizsgálatok adatai szerint az utolsó 24 év alatt alig változott meg, amennyiben ma, azaz 66 évi üzem után szakító szilárdsága és teljes nyúlása majdnem ugyanakkora, amekkora 42 évi üzem után volt. Már pedig, ha e hid anyaga nem változott meg, akkor ennek teljes újraépítése a nemzeti vagyron pazarlását jelentené.

A közérdeknek vélek tehát eleget tenni azzal, hogy anyagát vizsgálódásom tárgyává teszem.

A Széchenyi-lánchid 1847—48-ban épült, anyagát s szerkezetének alkotórészeit Angolországban gyártották. Szerkezete három részből állott, ú. m. a két partot összekötő láncból, a láncszemekhez kötött függőrudakból és az utóbbiakra megerősített kereszt-tartókból.

A keresztartók öntöttvasból készültek, tehát oly anyagból, amely rideg. Ambár e tartók felszíne igen gondos öntésre vall, minőségük mégsem volt kifogástalan, mert — amint most meggyőződtem — helyenként nagyméretű hólyagokkal voltak szennyezve.

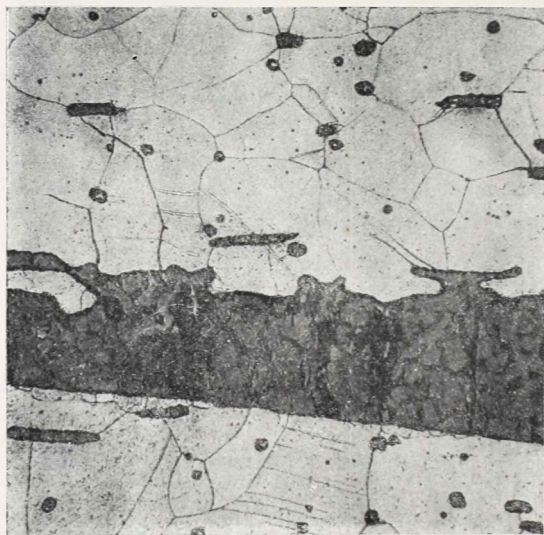
Ez öntöttvastartók voltak a lánchid legveszedelmesebb, legkevésbé megbízható alkotóelemei; ezek kicserélése a forgalom szaporasága és a járművek növekedő súlya miatt már nagyon is égetően szükséges volt.

A másik két alkotórész anyaga: kavaró eljárás szerint gyártott szénben szegény vas, ú. n. kovácsvas, amely gyártási eljárásánál

fogva nagyméretű salakzáródmányokkal van szennyezve. Mikroszkópi képét az 1. ábra mutatja.

E vasanyag mechanikai tulajdonságára vonatkozólag csak annyi volt kikötve, hogy rugalmasságának határa 14–20 kg/mm² között legyen.

Abban az időben ugyanis az a nézet volt elterjedve, hogy a rugalmassági határ változatlan tulajdonsága az anyagnak és hogy az olyan terhelések, amelyek a rugalmassági határnál kisebb feszültséget okoznak, az anyag minőségét semmiféle módon sem befolyásolják.

×200

1. ábra. A régi lánchíd anyagának hosszanti metszete.

vették át, amelyeken mérhető alakváltozás nem volt észlelhető.

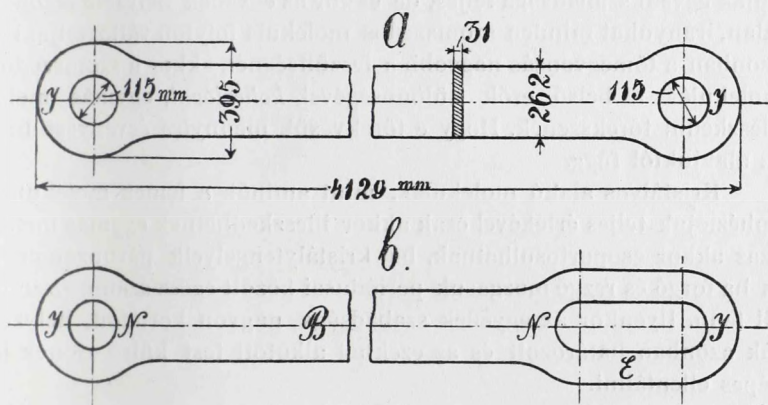
Annak dacára, hogy hidakhoz csak e feltételeknek megfelelő anyagot használtak, mégis előfordult, hogy egyes vashidak rövid használat után leszakadtak. Az első leszakadt hidnál észrevették, hogy a szakadás a láncszemek hegesztése mentén történt, ezért a Széchenyi-lánchidnál a láncszem egyes részeinek hegesztését kiküszöbölték, még pedig úgy, hogy a láncszemeket különleges hengerléssel egy darabból gyártották. A láncszemek végei ugyanis, amint a 2/a és 2/b ábrákból kitűnik, az összekötő csapok felvétele céljából szélesebbek a törzsnél.

Meg kell itt említenem, hogy a kavart vasból készült vasuti tengelyeken észrevették, hogy az üzem közben eltörött darabok

Épen ezért megelégedtek azzal, hogy átvételkor a kész szerkezeti alkotórészeket csak akkora húzóerőbehatásának tették ki, amely abban legalább 14, de legfeljebb 20 kg/mm² feszültséget okozott. Tehermentesítés után kezdetleges mérőeszközökkel állapították meg azt, vajjon maradó alakváltozás beállott-e vagy sem, és csak azokat az elemeket

töréssel szemcsés szerkezetű, holott e vasfajtának a használat előtt végzett szakításoknál rostos szerkezete volt. E jelenség alapján az a vélemény terjedt el, hogy a rostos szerkezetű anyag a sokszoros igénybevételek következtében idővel szemcséssé válik és hogy az alkatrész törését az anyag belső szerkezetének e megváltozása okozza.

Ez a nézet azonban az anyagvizsgálat fejlődésével nem bizonyult helytállónak. Az anyagok vizsgálásánál ugyanis a 80-as években — Bauschinger javaslatára — a rugalmassági határon kívül a szakító szilárdságot és a teljes megnyúlást is figyelembe vették. Ily kísérleteknél pedig kitűnt, hogy az üzem közben eltörött alkatrészekből készült próbatestek töréssel szemcsés szerkezetű, holott e vasfajtának a használat előtt végzett szakításoknál rostos szerkezete volt. E jelenség alapján az a vélemény terjedt el, hogy a rostos szerkezetű anyag a sokszoros igénybevételek következtében idővel szemcséssé válik és hogy az alkatrész törését az anyag belső szerkezetének e megváltozása okozza.

2. ábra. Arégi lánchíd láncszemeinek alakja.

még igénybe nem vett anyagból készülteké, ezért az anyagvizsgálók abban a véleményben voltak, hogy az anyag belső szerkezete nem változik meg használat folytán.

Az anyagvizsgálattal foglalkozó tudomány fejlődésével azonban bebizonyosodott, hogy ez utóbbi nézet ép oly kevésbé helytálló, mint az elsősorban említett.

A szakításig terjedő lassú erőhatásokon alapuló húzókérdések ugyanis az anyag megbízhatóságára nézve semmiféle felvilágosítást nem nyújtanak, mert az eltörött szerkezet anyaga ugyanolyan számértékeket eredményez, mint az eredeti. Minthogy pedig kétségtelen, hogy szerkezeteink ismétlődő igénybevételek folytán eltörnek s mert ennek oka a maradó alakváltozások mechanikája szerint az anyag kifaradása és kimerülése, azért a maradó alakváltozások idevonatkozó tételeit röviden ismertetni fogom.

II. Az anyag kimerülése a maradó alakváltozások mechanikája szempontjából.

A maradó alakváltozások mechanikájának kiindulópontját az a feltevés alkotja, hogy az anyagnak fizikai értelemben vett legkisebb részecskéi, a molekulák, mozgási eréllyel és tömegvonzással vannak felruházva.

Mozgási erélyük következtében forognak és rezegnek, miközben egymással ütköznek. Ez az ütközés feszültséget okoz közöttük. E feszültség alkotja a molekulák egyik belső erejét; a másik belső erő a tömegvonzás.

Mindaddig, míg a tömegvonzás kisebb a feszültségnél, a molekulák egyedi szabadsága teljes, de ekkor az egyedek helyzete bizonytalan, irányukat minden szomszédos molekula folyton változtatja. Ha azonban a tömegvonzás nagyobb a feszültségnél, akkor a szomszédos molekulák a belső erők különbségével, *kohézióval*, egymás mellé illeszkedni törekszenek. Hogy e törekvésük mennyire érvényesülhet, az alakjuktól függ.

Kristályos alakú molekulák, mint aminők a fémek molekulái, kohéziójuk teljes értékével csak akkor illeszkedhetnek egymás mellé, azaz akkor csoportosulhatnak, ha kristálytengelyeik párhuzamosak és ha forgó és rezgő mozgásuk periódusai között egész számú viszony áll fenn. Ilyenkor az egyedek szabadsága nagyon korlátolt, helyzetük azonban határozott és az ezekből alkotott test külső erőnek is képes ellentállni.

A molekulák e csoportosulása akkor indul meg, amikor anyaguk lehülés folytán folyékony halmazállapotból szilárd halmazállapotba megy át, vagyis dermedéskor. Ilyenkor először is kisebb csoportok — magvak — keletkeznek, még pedig egyidejűleg sok mag, és mert ezek egymástól függetlenek, tengelyeik iránya változó. Egyegy maghoz már most azok a kristályos molekulák illeszkednek, amelyek tengelyiránya a magéval egyező. A megnövekedett magot szemcsének nevezük. A szemcsék újabb és újabb csoportok illeszkedése folytán az előbb leírt módon nőnek tovább, még pedig mindaddig, míg szomszédjaikkal érintkezésbe jutnak. Minthogy az érintkező szemcsék tengelyiránya eltérő, az érintkezés pontjaiban levő elemi csoportok e helyzetükben nem maradhatnak, mert forgó mozgásukból akkora ütközések — feszültségek — támadnak, amelyek a kohéziónál nagyobbak, miért is eddigi párhuzamos helyzetüket elhagyják s oly irányban helyezkednek el, amelyben az ütközések feszültsége kisebb a kohéziónál. E csoportok alkotják a szomszédos

szemcsék kapcsolódását, miért is azokat *kapcsoló csoportoknak* nevezzük.

Az elmondottak szerint a kristályos molekulájú anyagok belső szerkezetének lényege, hogy *szemcsékből* és a *szemcséket összetartó kapcsolócsoportokból* állanak.

Ha a folyadék megdermedése gyors, az anyag aránylag finom szemcséjű lesz, szemcséinek nagysága azonban nem egyforma; de ha a lehülést lassítjuk, vagy pedig az anyagot kristályosodás hőfokán hosszabb ideig tartjuk, az durva szemcséjűvé válik. A nagyméretű szemcsék felületeinek összege azonban kisebb, mint a finom szemcséjűeké, ezért a közjük elhelyezkedő kapcsolócsoportok száma is lényegesen kisebb, miért is összetartásuk, vagyis a *szemcsék közötti kohéziójuk* csekélyebb. Minthogy tehát a nagyszemcséjű anyag silányabb, ez okból az anyagok megvizsgálásánál a szemcsék nagyságát is figyelembe kell vennünk, de ezenfelül a szemcsék állapotát is.

A szemcse képződésekor ugyanis a molekulák a kristályos hőfoknak megfelelő kohéziójuk megszabta sűrűségben helyezkednek el, de mert alacsonyabb hőfokon kohéziójuk nagyobb, azért az alacsonyabb hőfoknak nagyobb sűrűség is felel meg. Ezt a sűrűbb helyzetet azonban önmaguktól azért nem foglalhatják el, mert e célból szükséges volna, hogy a molekulák más pontjai érintkezzenek egymással, ennek pedig útját állja a forgó és a rezgő mozgás kényszerviszonya. Ha azonban a molekulára ferde irányú külső erő hat, akkor az erő tangenciális komponense a molekula forgását gyorsítja, minek folytán ez szomszédjának más pontjával jut érintkezésbe s így sűrűbb helyzetbe juthat, tehát kohéziója is nagyobb lesz. *Az anyagnak azt a tulajdonságát, hogy sűrűsége s ezzel kohéziója külső erővel növelhető, szívósságnak* nevezzük.

Ámde az anyag sűrűségének növekedése korlátolt, ennél fogva szívóssága is; és mert sűrűsége mindenféle maradó alakváltozás következtében nő, azért szívóssága az alakváltozások folytán csökken, míg végre teljesen megsemmisül. Az olyan anyagot, mely külső erők hatása következtében szívósságát elvesztette, *fáradtnak* mondjuk.

Az anyag kifárasztásával járó jelenségek azonban lényegesen módosulnak aszerint, amint az erő lassan vagy gyorsan hat, s hogy ez a test elszakításáig vagy pedig ennél lényegesen alsóbb határig nő-e, és végül aszerint, hogy egyszer vagy pedig ismételve fejti-e ki hatását.

Az előbb hangsúlyoztam, hogy a molekulák sűrűbb elrende-

zést csak akkor nyerhetnek, ha a külső erő ferdén hat tengelyük irányára. Minthogy a szemcsék tengelyiránya a térben különböző, a testben olyan szemcsék is vannak, amelyekre a külső erő ferdén hat. Az ilyenekre az erő egyik komponense tengelyirányú, a másik pedig arra normális vagy tangenciális irányú. Az utóbbi komponenssel már foglalkoztunk; ez ugyanis a molekula elforgatását végzi; a tengelyirányú pedig a molekulát elmozdítani igyekszik.

Az elmozdulás útjának megtételére azonban a molekulának időre van szüksége. Ha az erő hatása lassú, a molekulák elmozdulása érvényesül, miért is ilyenkor a maradandó alakváltozás az anyag kifárasztásának velejáró jelensége; ha azonban az erő nagy sebességű, vagyis pillanatnyi hatású, akkor sebességétől függően a kifárasztást mindinkább kisebb és kisebb megnyúlás kíséri. Ha pedig az erő hatása alacsonyabb határig bár, de sokszor ismétlődik, akkor, az erő lassú működése esetén, a maradandó alakváltozás ép oly velejáró jelensége a kifárasztásnak, mint ahogy azt a szakításig növekedő erőnél láttuk.

És ha az ismétlődő erők nagy sebességűek, akkor — amint már előbb is kifejtettük — a megnyúlás az erő sebességének növekedésével csökken. *Pillanatnyi erők folytán tehát a megnyúlás oly csekély lehet, hogy a szemcse alakváltozását még mikroszkóp segítségével sem tudjuk kimutatni*; de mert ilyenkor a molekulák elforgatása és ezzel sűrűbb elrendezése nagyobb méretváltozás nélkül is végbemegy, a legkedvezőbb fekvésű szemcsék a sokszor ismétlődő pillanatnyi erők hatása folytán elvesztik szívósságukat, vagyis kifáradnak.

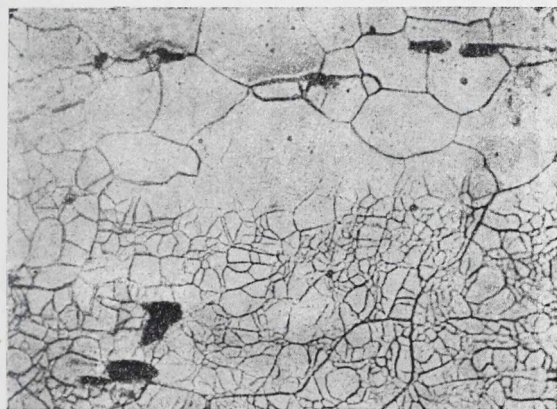
Az eddigiekben a szemcsék állapotát szívósságuk szempontjából vettük szemügyre. Ámde az olyan anyagoknál, amelyekben a szemcseközötti kohézió nagyobb a szívósság határánál érvényesülő keménységnél, az alakíthatóságnak még egy másik fajtáját is figyelembe kell vennünk, t. i. a *képlékenységet*.

A szívósságától megfosztott anyagban sem a sűrűség, sem pedig a kohézió már nem növelhető; ha tehát az ilyen anyag részecskéi a külső erő hatása következtében elmozdulnak, akkor az elmozdulás síkjában levő molekulák elvesztik eddigi párhuzamos helyzetüket és kapcsolócsoportokká válnak. E kapcsolócsoportok által határolt szemcserészek azonban már függetlenek egymástól, miért is a képlékeny alakváltozás jellegének a *szemcse osztódását* tartjuk.

A szemcseosztódással egyidejűleg érvényre lépő alakváltozási jelenségek ez esetben is az erő hatásától függenek. Lassan ható erő

esetén a szemcseosztódást nagyfokú méretnövelés kíséri, ha azonban az erő hatása pillanatnyi, akkor éppen úgy, mint a szívós alakváltozásnál, a méretnövelés differenciális értékűvé válik. Ámde a szélső molekula elfordulása a pillanatnyi erők hatása folytán is végbemegy és mert az elfordult molekula szomszédjaival nem rezeg már harmonikusan, az kapcsolóvá válik. E kapcsoló molekula az erő ismétlése folytán a szemcsét alkotó szélső molekulával ütközik s azt elforgatja. Így válik egyik molekula a másik után kapcsolóvá, míg végre a kapcsoló molekulák egész láncolata képződik, amely a szemcse szélétől a szemcse belseje felé tart és a szemcse osztódását eredményezi.

A most leírt jelenség — t. i. a kapcsolócsoportoknak a szemcse belseje felé való tovahaladása — a 3-ik ábrán igen jól látható. Ez a kép rázkódtatásoknak alávetett anyag szemcseosztódását mutatja, ez azonban teljesen ugyanolyan, mint a gyors kalapácsütések alatt végbemenő osztódás, melyet a 4. ábra tüntet fel, mert e két eset csak az erők nagyságában különbözik.

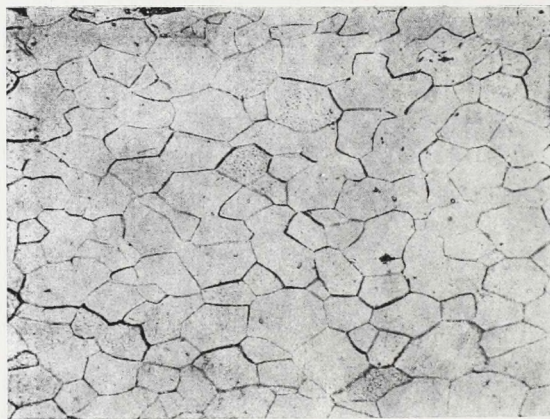

3. ábra. Rázkódtatásoknak alávetett anyag szemcseosztódása.

Mint hogy az osztódás csak egyes szemcsékben, még pedig az erő szempontjából a legkedvezőbb fekvésűekben megy végbe, a testben oly szemcsék is találhatók, amelyekben az osztódás egyáltalában nem indult meg. (L. a 3. ábrát.) Az osztódott szemcsék tehát a testben sértetlenek közé vannak ágyazva s e helyzetük teszi lehetővé azt, hogy lassú húzó erőhatás esetén éppen annyit nyúljanak, mint az épek. Kick kísérletei szerint ugyanis szívós anyagba ágyazott rideg anyagok éppen úgy alakíthatók, mint ha szívósak vagy képlékenyek volnának. A kifáradt s kimerült szemcsék szétszórt volta oka tehát annak, hogy az eltörött darab szakítási adatai megegyeznek az eredeti anyagéval.

Az ismétlődő húzó- és az ismétlődő nyomóhatásoknál a

szemcseosztódás most leírt módja érvényesül váltakozó húzó- és nyomóhatások esetén. A szemcseosztódáshoz még egy újabb jelenség is járul hozzá. A húzóhatás következtében ugyanis egészen más szemcsék alakulnak, mint a nyomóhatás következtében; ha tehát a húzás folytán alakult szemcse nyomott szemcse szomszédságába jut, érintkező felületükön — mivel mindenik szemcse más irányban fordul el — akkora feszültség keletkezhetik, amely nagyobb a szemcse-közötti kohéziónál. Az ilyen anyagot, amelynél az egyes szomszédos szemcsék közötti kapcsolódás megszűnt, *kimerültnek* nevezzük, a szemcsék között levő kohézió nélküli helyeket pedig *hajszáltrepedéseknek* mondjuk.

×200

4. ábra. Kalapácsütések folytán végbement szemcseosztódás.

A hajszáltrepedések az ismételt igénybevételek következtében a szemcsehatárok mentén terjednek tovább és ezek okozzák végeredményében a test törését és a törésfelület szemcsés voltát.

Minthogy a legtöbb szerkezet

rezgéseknek van kitéve s mert a rezgő mozgás hullámzásai teljesen ugyanolyan hatást fejtenek ki, mint a váltakozó irányú hajtóerők, ezért a kimerülés jelensége minden rezgésben levő szerkezet anyagán mutatkozik, még pedig annál hatályosabban, minél inkább összeesik a szerkezet önlengésének rezgési ideje a külső erő ismétlődésének idejével.

A szemcsés törés okát ismerve, a régi lánchid anyagának vizsgálatára térünk át.

III. Kísérleti eredmények.

A régi lánchid utolsó láncszemének anyagát a következő szempontok figyelembevételével vizsgáltuk meg:

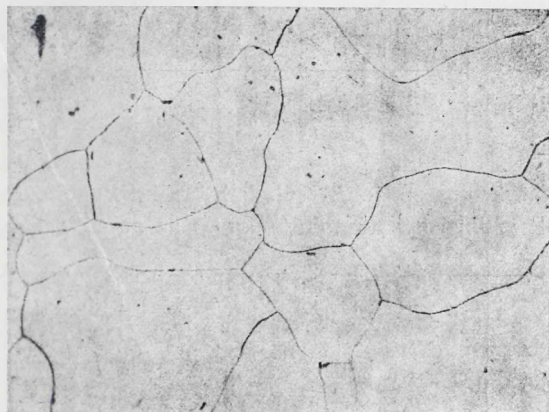
1. Annak megállapítására, hogy az anyag melegkezeltése meg-

felelő volt-e, az 1-ső ábrán látható szemcse nagyságát közel azonos kémiai összetételű, de megfelelő melegkezelésnek kitett anyag szemcséivel kell összehasonlitanunk. Az ilyen összetételű, gondosan kilágyított anyag szemcséit az 5. ábra mutatja.

Az 1. és az 5. ábra összehasonlításából kitűnik, hogy mindkét anyag szemcséi közel azonos nagyságúak, amiből arra következtethetünk, hogy a lánchid anyagának melegkezelése megfelelő volt.

2. Megállapítottuk továbbá a láncszem anyagának kémiai összetételét oly célból, hogy a szilárdságot befolyásoló szennyező

×200

5. ábra. Megfelelő melegkezelés folytán megnövekedett szemcsék.

anyagok hatását kimutathassuk. A kémiai analízis szerint ugyanis az összetétel:

$C^{\circ}/_{o} = 0,025$

$Mn^{\circ}/_{o} = 0,08$

$Si^{\circ}/_{o} = 0,125$

$P^{\circ}/_{o} = 0,250$

$S^{\circ}/_{o} = 0,025$

$Cu^{\circ}/_{o} = 0,020$

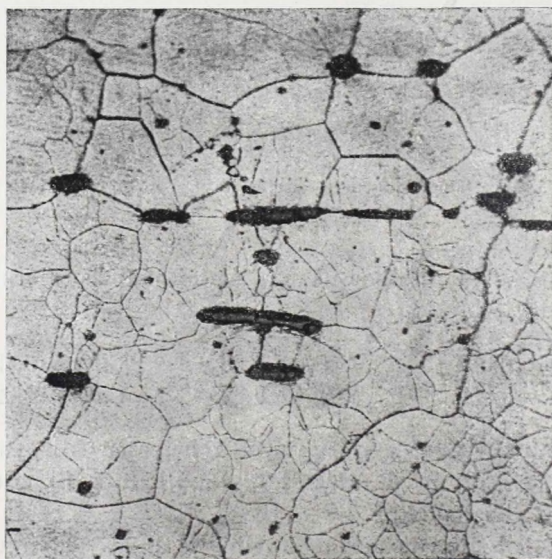
Ez adatok segítségével ugyanis a helyesen kilágyított salakmentes anyag szilárdsági értékeit kiszámíthattuk. Ez értékeket az alábbi táblázatba foglaltuk.

3. Kísérleti úton is meghatároztuk az anyag tényleges szilárdsági adatait. A kísérleti adatokat szintén e táblázatba foglaltuk s ebbe az áttekinthetőség kedvéért az előbbi vizsgálatok adatait is felvettük. A láncszem anyagát ugyanis a József-műegyetem műszaki laboratóriumában két ízben vizsgálták meg, nevezetesen 1889-ben és 1913-ban.

Táblázat.

A láncszem vizsgálásának ideje	Rugalmasság határa p_a kg/mm^2 legalább	Szilárdság σ kg/mm^2	Teljes meggnyúlás λ	Keményesség p_e kg/mm^2	Egyenletes nyúlás λ_e	Szívósság m_e mkg/dm^3	Képlekenység k	
Angol henger-műben	1847	14—20	—	—	—	—	—	
A műszaki mechanikai laboratóriumban	1889	21—23	33,8	0,21	—	—	—	
	1913	21,6	33,8—34,0	0,20	—	—	—	
A mech. techn. laboratóriumban	1913	21—26	33—34	—	37—38	0,11—0,10	3600— —5200	0,5—0,76
Kémiai analízis alapján végzett számítás adatai		18—36	42—52	—	48—63	0,14—0,21	5900— —10300	0,07—0,48

Ez adatok összehasonlításából kitűnik, hogy a Bauschinger által ajánlott szilárdsági adatok (p_a , σ , λ_t) az anyag egyenlőtlenségé-

6. ábra. A láncszem csap mögötti részének anyaga.

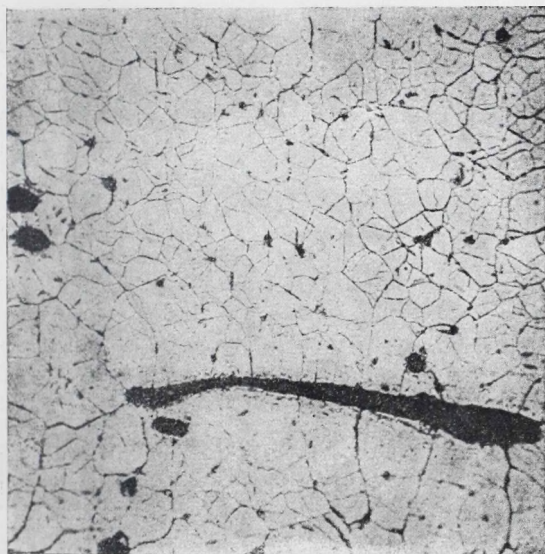
nek határán belül fekszenek, úgy hogy ezekből az anyag kifáradására, kimerülésére semmiféle útmutatást nem nyerünk.

A táblázatba foglalt számított és kísérleti értékek összehason-

lításából pedig az tűnik ki, hogy az anyag keménységét a salak 50-ről 38 kg/mm²-ra szállította, tehát 25%-kal csökkentette, s mert az erő csökkenését egyedül a hordképes keresztmetszet csökkenése okozza, következik, hogy a salakfészek a tárgy keresztmetszetének csaknem 25%-át teszi.

A kémiai analízis szerint ez az anyag annyi foszfort tartalmaz, hogy a lágyvas majdnem rideggé vált.

Az adatok alapján kimondhatjuk, hogy a lánchid anyaga a gyártás idejében a közepes minőségénél is silányabb volt.

×200

7. ábra. A fejrész oldalának anyaga.

Az egyenletes nyúlásnak és a szívóssági munka mérőszáma kísérleti és számított értékeinek összehasonlításából pedig kitűnik, hogy a kísérleti érték lényegesen kisebb a számítottnál, amiből következik, hogy ez az anyag szívóssága nagy részét már elvesztette, tehát hogy az *kifáradt*.

Hogy pedig az anyag kimerülése tekintetében is nyerjünk felvilágosítást, mikroszkópi vizsgálatokat végeztünk.

4. Vizsgálat alá vettük ugyanis a láncszemnek fejrészeit és az ezeket összekötő törzset. A fejrészből úgy a csapra támaszkodó, mint a csap mögötti anyagot és fejrész oldalait vizsgáltuk meg és azt tapasztaltuk, hogy ez utóbbi anyaga ép annyit módosult, mint

az előbbi, de ép úgy módosult a láncszem törzse is. A csap mögötti részek anyagát mutatja a 6., a fej oldalának anyagát a 7. ábra, a törzs anyagát pedig a 8. ábra. Mindhárom képből kitűnik, hogy a szemcseoszlás egyes szemcsékben már igen nagyfokú, és hogy az egyes szemcsék között levő határvonalak feltűnő vastagok, vagyis hogy tényleg már hajszálrepedések támadtak. A 8. ábra α , β , γ szemcséinek osztódásirányából látszik, hogy mindenik más értelmű erőnek állt ellen, ez okból osztódásuk iránya is más és ezért az érintkező felületeken a *hajszálrepedések* erősebben fejlettek.

×200

8. ábra. A láncszem törzsének anyaga.

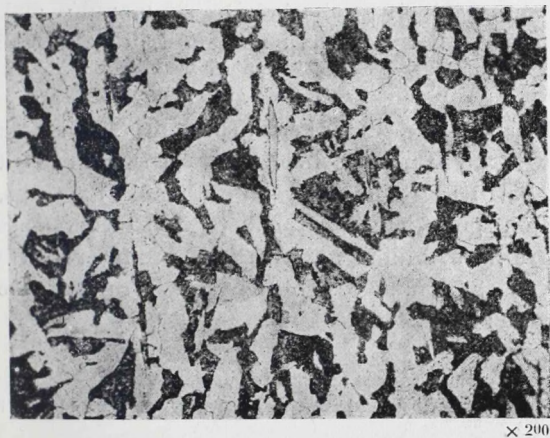
E mikroszkópi képekből tehát megállapíthatjuk, hogy a láncszem anyaga nemcsak kifáradt, hanem már a *kimerülés kezdeti fokát túllépte*, miért is annak kicserélése nagyon is indokolt volt.

IV. A Széchenyi-lánchid új anyaga.

A Széchenyi-lánchid felállítása, azaz 1847 óta a vasgyártás lényegesen haladt, azért azzal a kérdéssel is óhajtók foglalkozni, vajjon e hid újraépítéséhez olyan anyagot használtak-e, amely a tudomány követelményének és a vasipar mai fejlettségi fokának megfelelő?

Az új lánchid anyaga hazai gyártmány, még pedig a diósgyőri vasműben készült. A láncszemeket 28 mm. vastagságú és olyan szélességű lemezből készítették, amelynek szélességi mérete a láncszem két végének ezirányú méretével egyező volt. Az ily lemezből a gerinc méretén túl terjedő fölösleges anyagot kivágták. E gyártási eljárással tehát a hegesztést szintén kiküszöbölték.

Az új anyag mikroszkópi képét a 9. ábra mutatja. Ez a kép oly széndúsabb folyasztott vas szerkezetének felel meg, amely igen kevés szennyeződéssel van terhelve. Szemcséinek egyenletes volta pedig gondos kilággyításra enged következtetni. Következtetéseink

9. ábra. A lánchíd új láncszemének anyaga.

helyességét igazolják a kémiai és a mechanikai vizsgálat eredményei.

A kémiai analízis adatai:

$C^{o}/o = 0,25$	$P^{o}/o = 0,09$
$Mn^{o}/o = 1,08$	$S^{o}/o = 0,06$
$Si^{o}/o = 0,24$	$Cu^{o}/o = 0,05$

A szakítókísérlet adatai és a kémiai analízis alapján kiszámított szilárdsági értékek a következők:

	p_a	σ	p_e	λ_e	m_e	k
Számított adatok	—	58—65	67—72	0,12—0,15	6800—9500	0,60—1,0
Kísérleti adatok	30—40	57—59	65—67,5	0,14—0,15	7480—8450	1,04—1,0

E kétféle úton nyert számadatok összehasonlításából kitűnik, hogy ezek teljesen megegyezők, az egyezés pedig kétségtelen bizonyítéka annak, hogy ez az anyag salakmentes és hogy kilágyítása gondosan történt.

A kémiai analízis szerint e vasban a szennyező anyagok mennyisége igen csekély; ugyanezt bizonyítja a mikroszkópi kép is, azon t. i. látható, hogy a foszfid- és a szulfid-záródmányok igen kisméretűek. Mindkét számadat szerint ez anyag nagyfokú képlékenységgel bír. Ezt igazolja a mikroszkópi kép is, amennyiben rajta sok ferritet látunk.

Az új anyag nagyfokú képlékenysége lényegesen fokozza a lánchid biztonságát és élettartamát. A maradé alakváltozások mechanikája szerint ugyanis az ismétlődő hajtogatások száma:

$$J = \left(\frac{\rho}{\delta}\right)^{2k}$$

képlettel fejezhető ki, mely képletben ρ a görbületi sugarat, δ a lemez vastagságát, k pedig a képlékenységi számot jelenti.

Ha tehát feltesszük, hogy a hullámok nagysága, vagyis a hullámcsúcsok görbületi sugarának (ρ) a lemez vastagságához (δ) való viszonya az új hidnál ugyanakkora, mint a réginél volt, akkor az igénybevételek számai a képlékenységgel a következő összefüggésben állanak:

$$\frac{lg J_1}{lg J_2} = \frac{k_1}{k_2}$$

s mert az új lánchid anyagának képlékenysége 1,0, a régié pedig 0,5 volt, ezért:

$$\frac{lg J_1}{lg J_2} = \frac{1,0}{0,5} = 2$$

s továbbá, mert a régi lánchid anyaga 60 év múltán kezdett kimerülni, az új láncszem anyaga — feltéve, hogy a terhelések csak a keménység arányában nőnek — 3600 évi szolgálat után kezdene kimerülni. A kimerülés veszélyével tehát e hidnál nem kell számolnunk. A hid élettartamára más egyéb hátrányos jelenségek lesznek majd romboló hatással.

V. Az eredmények összefoglalása.

Vizsgálataimból kitűnt, hogy a lánchid régi anyaga a kimerülés kezdő állapotában volt, és mert ez anyag salak- és főleg foszfortartalmú szennyező anyagainál fogva igen kisfokú képlékenységgel bírt, annak kicserélése immár nagyon indokolt volt. Egyben megnyugtatólag hathat a közönségre az a tény, hogy az új lánchidhoz kitűnő anyagot használtak, amely a kimerülés jelenségét eleve is kizárja.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

Az I. osztálynak első felolvasó-ülése.

1919. évi január hó 17-én.

Jelen vannak: az előadó osztályelnököt helyettesítő Giesswein Sándor elnök, majd Székely István osztályelnök elnöklete alatt Pataky Arnold, Wolkenberg Antal, Zubriczky Aladár r. tagok. — Más osztályokból: Auer István, Lukcsics József, Négyesy László o. e., Reiner János ft. r. tagok. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

1. Székely István o. e. felolvassa «Jézus Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás» című tanulmányát.

2. Tóth Tihamér vendég felolvasása: «A protestantizmus bomlása» címen.

A II. osztálynak 1919. évi január hó 24-re megállapított felolvasó-ülése közbejött akadály miatt elmaradt.

A III. osztálynak első felolvasó-ülése.

1919. évi február hó 7-én.

Jelen vannak: az akadályozott osztályelnök helyettesítésére felkért Körösi Albin r. tag elnöklete alatt Auer István, Divald Kornél, Gulyás Pál, Horger Antal, Kontor Elek, Sziklay János r. tagok. — Más osztályokból: Giesswein Sándor eln., Novák Lajos, Reiner János ft., Vörös Cyrill r. tagok. Jegyző: Vargha Damján osztálytitkár.

1. Sziklay János r. tag felolvassa «Magyartalanságok» című értekezését.

2. Vargha Damján o. t. előadása «A Döbrentei kódex szövegközléséhez» címen.

A IV. osztálynak első felolvasó-ülése.

1919. évi február hó 14-én.

Jelen vannak: Kövesligethy Radó osztályelnök elnöklete alatt Gróh Gyula, Grosschmid Lajos, Papp Károly, Rejtő Sándor, Rybár István, Suták József, Tangl Károly, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Más osztályokból: Pataky Arnold, Reiner János ft., Székely István o. e., Sziklay János r. tagok. Jegyző: az osztálytitkárt helyettesítő Szabó Zoltán r. tag.

1. Rejtő Sándor r. tag székfoglaló értekezése: «A régi Széchenyi-lánchíd anyagának kimerülése».

2. Suták József r. tag előadása: «A felületelmélet fundamentális tételei».

Első együttes-ülés.

1919. évi február hó 21-én.

Jelen vannak: Giesswein Sándor elnök elnöklete alatt Berzeviczy Albert, Concha Győző, br. Forster Gyula, Lóczy Lajos t., Áldásy Antal, Angyal Pál, Bartha József, Bán Aladár, Divald Kornél, Dóry Ferenc o. t., Erdősi Károly, Gróh Gyula,

Gulyás Pál, Hanuy Ferenc, Hutyra Ferenc, Király János, Kmoskó Mihály, Körösi Albin, Lukcsics József, Marek József, Négyesy László o. e., Pataky Arnold, Rejtő Sándor, Rybár István, Schütz Antal o. t., Sziklay János, Timon Ákos, Trikál József, Vargha Damján o. t., Vörös Cyrill, Wodetzky József, Wolkenberg Alajos r. tagok.
Jegyző: a főtítkárválasztás idején Döry Ferenc o. t., majd Reiner János ft.

1. Elnök az Ugyrend 13. és 17. §-ainak oly értelmű változtatását javasolja, hogy a főtítkár és az osztálytitkárok időhöz nem kötötten örökösen választassanak. Hanuy Ferenc r. tag felszólalására — az együttes-ülés a főtítkásra vonatkozólag a javaslatot elfogadja s ennek értelmében a 13. §-ból az ezzel ellenkező rendelkezéseket kihagyva, azt ekként változtatja meg: «13. §. A Szent István Akadémia főtítkárát a rendes tagok sorából az együttes-ülésen, titkos szavazás útján szöbbséggel választja». Az osztálytitkárokra nézve a 17. §-t változatlanul hagyja.

2. Elnök elrendeli a választást a főtítkári tisztre.

Beadatott 28 szavazat Reiner János r. tag, eddigi főtítkára — kit is az elnök egyhangúlag megválasztottnak jelent ki.

3. Elnök az ülésbe hívott főtítkárt melegen üdvözli, kiemelve, hogy a mai választással a Szent István Akadémia a főtítkár eddigi munkássága iránti elismerését is kifejezi.

Reiner János főtítkár a következő szavakban mond köszönetet a választásért:

Három év előtt szép reményekkel s a jövőbe vetett hittel kezdtük meg Akademiánk munkáját, amelyen a kezdetnek és a viszonyoknak nehézségei dacára ebben a szellemben dolgoztunk a mai napokig.

A jelen napok, sajnos, nem értik át a kulturának, az erkölcsi, a szellemi erőknek jelentőségét és súlyát, népeket, nemzeteket, országokat megmentő s hódító hatalmát.

Az ezzel járó nehézségek nagyságának szükségszerűen fokozniok kell munkakedvünket s kötelességérzésünket.

Méltatlanok lennénk az Akadémia névre s méltatlanok lennénk a hazánkat s kulturánkat megalapozott Szent Istvánnak nevére, ha elvesztenők hitünket a világek sorsát intéző isteni gondviselésben s elvesztenők bizalmunkat hivatásunkban.

Azt hiszem, a Tisztelt Akadémia lelkéből szólhatok, amikor azt mondom, hogy fokozott kötelességérzéssel fogjuk munkálni Akademiánk rendeltetését s hivatását s a magam részéről — mint ennek részese — megköszönve újjavaslatomat, ígérem, hogy fokozott szeretettel törekszem megfelelni a feladatnak, amelynek szolgálatába állítani újolag méltóztattak.

4. Főtítkár bejelenti a következő veszteségeket:

a) 1919. évi január hó 5-én meghalt Sörös Pongrác Pál rendes tag, akinek haláláról az elnökség későn értesülvén, csak részvétét fejezhette ki távirati úton a szent Benedek-rend pannonhalmi konventjének. — Az együttes-ülés Sörös Pongrác Pál rendes tag emlékét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti, erről a szent Benedek-rend pannonhalmi konventjé részvéteinek kifejezésével értesíti s felkéri a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék;

b) 1919. évi január 14-én meghalt Merényi Lajos r. tag, akinek haláláról az elnökség szintén későn értesült s csak részvétét fejezhette ki az elhunyt özvegyének. — Az együttes-ülés Merényi Lajos rendes tag emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti, erről az elhunyt hozzátartozóit az özvegygel közlendő részvétnyilatkozattal s jegyzőkönyvi kivonattal értesíti s felkéri a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

5. A III. osztály Sziklay János r. tag indítványa értelmében javaslatot tesz az iránt, hogy a Szent István Akadémia eszközöljön ki Vas Gereben hamvai részére — a jelenlegi sírhely áthelyezése idején — díszsírhelyet; továbbá gondoskodjék valamely módon az új sírhely gondozásáról s új díszes síremlék állításáról. Hanuy Ferenc javaslatára Sziklay János s Négyesy László hozzászólására — az együttes-ülés megbízza az elnökséget, hogy mindkét irányban már most tegye meg

a szükséges lépéseket, a síremlékállítás tekintetében azoknak az irodalmi társaságoknak bevonásával, amelyeknek Vas Gereben tagja volt.

6. Az elnökség javaslatára — az együttes-ülés az Ügyrend 33. §-ának első mondatát a javasolt kihagyás után a következőkben állapítja meg: Az új rendes tagokat megválasztásuk és megerősítésük után az Akadémia elnöke megválasztásukról értesíti és felszólítja, hogy az értesítés vételétől számított harminc nap alatt a választás elfogadása iránt írásban nyilatkozzanak.

7. Elnök az együttes-ülést az osztályok tagjelölő-üléseinek tartamára függeszti.

8. Az osztályok tagjelöléseiről a jelentések megtételén, elnök az együttes-ülést újólág megnyitja.

9. Főtítkárr bemutatja az osztályok tagjelöléseit, amelyek szerint

az I. osztály rendes tagnak ajánlja egyhangúlag

Martin Aurélt és
Vass Józsefet;

a II. osztály rendes tagnak ajánlja egyhangúlag

Balanyi Györgyöt,
Balás Károlyt és
Sipos Istvánt;

a III. osztály rendes tagnak ajánlja

Gerevich Tibort egyhangúlag,
Sik Sándort 9 szavazattal 1 ellen;

a IV. osztály rendes tagnak ajánlja egyhangúlag

Doby Gézát,
Farkas Gézát,
Lenhossék Mihályt,
Toborffy Zoltánt és
Zielinsky Szilárdot.

9. Elnök a tagválasztás céljából elrendeli a titkos szavazást.

10. Elnök a leadott szavazatlapok alapján megállapítja a szavazás eredményét s ez alapon megválasztottnak jelenti ki:

rendes tagoknak az I. osztályban

Martin Aurélt és
Vass Józsefet 32 szavazattal egyhangúlag;

a II. osztályban

Balanyi Györgyöt,
Balás Károlyt és
Sipos Istvánt 32 szavazattal egyhangúlag;

a III. osztályban

Gerevich Tibort és
Sik Sándort 31 szavazattal 1 ellen;

a IV. osztályban

Doby Gézát,
Farkas Gézát és
Toborffy Zoltánt 32 szavazattal egyhangúlag,
Lenhossék Mihályt és
Zielinszky Szilárdot 31 szavazattal 1 ellen.

11. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Kmoskó Mihály és Marek József rendes tagokat kéri fel.

HALÁLOZÁSOK.

Vincze Alajos meghalt Kápolnán 1918. évi október hó 30-án.

Merényi Lajos meghalt Kismartonban 1919. évi január hó 14-én.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám s az 1919. évi 1. szám.

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból:

Szent János Apokalipsisa és a világtörténet. Székely István
osztályelnöktől ... .. K 2.50

A bibliai Jeruzsalem az ásatások megvilágításában. I. Rész.

A bibliai Jeruzsalem története. Pataky Arnold vendégtől K 3.—

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla
r. tagtól ... .. K 3.—

A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli
kialakulása. Király János r. tagtól ... .. K 2.40

A katolikus autonomia főbb problémái. Hanuy Ferenc
r. tagtól ... .. K 3.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól ... .. K 3.20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában.

Vörös Cyrill r. tagtól ... .. K 2.—

A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól ... .. K 2.—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól ... K 1.20

Sajtó alatt:

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból:

Verworn Miksa pszichonómizmusa. Madarász István r. tagtól.

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

A régi Széchényi-lánchíd anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r.
tagtól.

A Szent-István-Társulat megszűnt Tudományos és Irodalmi Osztályának még kapható kiadványai:

- Császár Mihály. A magyar művelődés a XV. században.* Az Antonii Bonfini Rerum Hungaricarum Decadesének alapján. 1902. ... .. K 5.—
- Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából.** Bpest. I. köt. 1520—1529. Szerkesztették: *Bunyitay V., Rapaics R., Karácsonyi J.* 1902. ... .. « 20.—
- II. kötet 1530—1534 és három függelék. U. a. 1904. « 20.—
- III. kötet 1534—1541. U. a. 1906. ... .. « 20.—
- IV. kötet 1542—1547. Szerkesztették: *Karácsonyi J., Kollányi F.* 1909. ... .. « 20.—
- V. kötet 1548—1551. Szerkesztették: *Karácsonyi J., Kollányi F., Lukcsics J.* 1912. ... .. « 20.—
- Fraknói Vilmos. Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel.** Budapest. I. kötet. A magyar királyság megalapításától a konstanzi zsinatig. 1901. « 7.—
- II. kötet. A konstanzi zsinattól a mohácsi vészig. 1902. ... .. « 8.—
- III. kötet. A mohácsi vésztől Magyarországnak a török járom alól felszabadításáig. 1903. ... .. « 9.—
- Immaculata.** Emlékkönyv. Bpest. 1904. ... .. « —60
- Kandra Kabos. A váradi regestrum.** Bpest. 1898. « 8.—
- Kollányi Ferenc. A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története.** Bpest. 1896. « 6.—
- Mihályfi Akos. A papnevelés története és elmélete.** Bpest. 1896. I. kötet. A papnevelés története. ... .. « 5.—
- II. kötet. A papnevelés elmélete. — ... .. « 5.—
- Torquato Tasso. A megszabadított Jeruzsálem.** Fordította: *Jánosi Gusztáv.* II. változatlan kiadás. Bpest. II. kötet. ... .. « 6.80
- Török-magyar oklevéltár 1533—1789.** Gyűjtötte s magyarra fordította néhai *Karácson Imre.* Szerkesztették: *Thallóczy Lajos, Krccsmarik János, Szekfü Gyula.* Bpest. 1914. ... .. « 8.—
- Velics László S. J. Vázlatok a magyar jezsuiták multjából.** Bpest. I. füzet. (1560—1610.) 1912. « 2.—
- II. füzet. (1610—1690.) 1913. ... .. « 1.50
- III. füzet. (1690—1773.) 1914. ... .. « 1.50
- Závodszy Levente. A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.** (Függelék. A törvények szövege.) Bpest. 1904. ... .. « 5.—